К2-130718
73(4Ч7)
С30

Микола Семенюк

СКУЛЬПТУРНА ШЕВЧЕНКІАНА

Микола Семенюк

СКУЛЬПТУРНА ШЕВЧЕНКІАНА

Книга І

Пам'ятники Т. Г. Шевченку,
встановлені за кордоном

Науковій бібліотеці ім. В. Короленка
від Миколи Семенюка.
12.12.2007р.

Київ 2007 р.

Харківська державна
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ім. В.Г. Короленка
№ КХ-130718

УДК 725.94 Шевченко
ББК 85.101 л6 Шевченко
С 30

Видання здійснене за підтримки
Всеукраїнської громадської організації
"Клуб імені Євгена Чикаленка"

Упорядник висловлює щиросердечну подяку людям,
за сприяння яких ця книжка побачила світ:

Галині Володимирівні Матвейшиній,
співробітниці Харківської державної наукової
бібліотеки ім. В. Короленка;

Миколі Івановичу Таможникову, працівникові
Харківського літературного музею;

Василеві Андрійовичу Саченку, начальникові
відділу СОТ Центральної електроенергетичної
системи м. Києва.

Редактор: Ірина Давидко
Верстка: Тарас Марченко

Семенюк М.
С 30 Популярне видання. — К.: "ТЕМПОРА",
2007. — 68 с.
ISBN 978-966-8201-31-8

Довідник містить інформацію про пам'ятники та пам'ятні знаки, встановлені в різних куточках земної кулі на честь великого українського поета Т.Г. Шевченка. Упорядник зібрав чимало цікавого матеріалу про історію створення й відкриття багатьох з них. Видання розраховане на широкий читацький загал.

УДК 725.94 Шевченко
ББК 85.101 л6 Шевченко

ISBN 978-966-8201-31-8

© Микола Семенюк

ПЕРЕДМОВА

Навряд чи є у людства ще один поет, якому було б споруджено стільки пам'ятників за межами Батьківщини, як Тарасові Шевченку. У 1964 році на честь 150-ї річниці з дня його народження ЮНЕСКО з ініціативи України запропонувала всім державам установити в себе пам'ятники Кобзарю.

Скільки у світі пам'ятників Т. Г. Шевченку і де вони споруджені, абсолютно точно сказати неможливо, бо цифра ця постійно змінюється. Крім того, існує певна кількість неврахованих пам'ятників, як правило, створених скульпторами-аматорами і встановлених шанувальниками великого поета біля своїх будинків, на власних земельних ділянках.

Протягом 20 років працюючи над укладанням каталогу скульптурної Шевченкіани, я нарахував 1200 пам'ятників, пам'ятних знаків та меморіальних дощок Тарасу Шевченкові, встановлених у різних куточках земної кулі. З них поза межами України в 32-х країнах світу – 125. Звичайно, дуже хотілося дати більш повні відомості про кожний пам'ятник Т. Шевченку, встановлений за кордоном, та надати його зображення. Але, на жаль, це не завжди можливо.

Може постати питання: а навіщо стільки пам'ятників Тарасу Шевченку, чи не забагато їх?

Очевидно, не стояло б їх стільки, якби доля не розігнала українців по всьому світу. Та й справа не в тому, скільки пам'ятників установлено тій чи іншій особистості. Головне, як ця особистість уособлює свою країну. Так, ми знаємо Великобританію за Шекспіром, Іспанію – за Сервантесом, Німеччину – за Гете. Україну знають у світі передусім за Тарасом Шевченком.

У своєму листі з України Наддніпрянської у 1892 році Борис Грінченко писав: "Ми певні, що в українській літературі з'явиться ще багато діячів, рівних Шевченкові талантом, але не буде вже ні одного рівного йому своїм значенням у справі нашого національного відродження; будуть великі письменники, але не буде вже пророків".

Постать Тараса Шевченка, втілена у творах монументального мистецтва, знайшла своє місце в Парижі й Вінніпезі, Братиславі та Буенос-Айресі, Вашингтоні й Римі, Варшаві й Гавані, багатьох інших містах і селах майже 30-ти країн світу. Одні пам'ятники було встановлено ще в XIX столітті, інші – зовсім недавно. І цей процес іде й буде йти безперервно, бо національне відродження України не може обійтись без розкиданих по всій землі українців, так само як інтелектуальна діаспора не може існувати, не маючи зв'язків зі своїм народом. А шлях до українства лежить через Шевченка.

М. Семенюк

АВСТРАЛІЯ

1. Сідней.

2. Джілонг. – 1963 р.

Сідней. Українська діаспора в Австралії налічує приблизно 30 тисяч осіб. Перші поселенці з'явилися тут ще на початку XX ст., а основна маса прибула після Другої світової війни, починаючи з 1948 року.

Найбільші громади українців в Австралії проживають у містах Сіднеї та Мельбурні. У Сіднеї ще в 1950 році було засновано Наукове товариство ім. Т. Шевченка в Австралії, а на початку 90-х років – Товариство української мови ім. Т. Шевченка. Такі товариства виникли й в інших містах. Іменем Шевченка в багатьох містах було названо українські суботні школи.

Перед XXVI олімпіадою, яка проходила в Сіднеї у 2000 році, Київська міська державна адміністрація передала мерії цього міста й українській громаді бронзове погруддя Т. Шевченка. Про це писала газета "Літературна Україна" й інші видання. Але відомостей про встановлення пам'ятника немає.

Джілонг. Заходи для увічнення пам'яті Т. Шевченка особливо розгорнулися в 1964 р., з нагоди 150-річчя з дня народження поета. У 1963 р. у всіх штатах Австралії було організовано ювілейні комітети, а в штаті Вікторія, неподалік міста Джілонга, розташованого на березі Тихого океану, біля оселі пласту "Сокіл" поставлено пам'ятний знак Т. Шевченкові у формі обеліска. Автор – архітектор О. Венгринович.

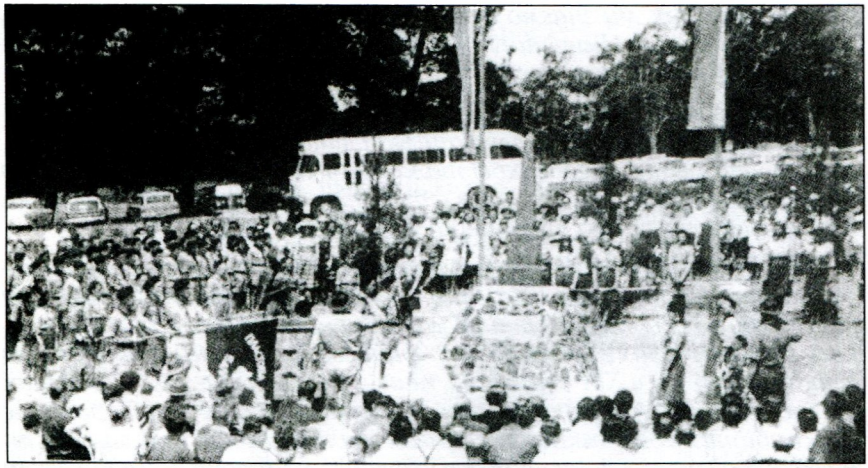

"Сокіл", 1963 р. Відкриття першого пам'ятного знака Т. Г. Шевченкові в Австралії.

АЗЕРБАЙДЖАН

1. Баку. 1964 р.

2. Закатали 1979 р.

Баку. Біля самого берега моря, на території спортклубу Каспійської флотилії, росте розлога верба. Поруч з нею встановлено пам'ятний знак, на якому написано: "Паросток верби, яку посадив Т. Г. Шевченко на півострові Мангишлак 1850 року".

Гілочку з Тарасової верби моряки-українці посадили тут у 1964 році, привізши її з форту Шевченка – місця заслання поета, – і згодом вона стала могутнім деревом, яке приваблює своєю красою всіх, хто сюди приходить.

Закатали. Тутешні місця за їх дивовижну красу історики XIX століття В. А. Потто і фон А. Потто назвали „чудовим садом Закавказзя".

Проте саме на цій території 1830 р. почалася Кавказька війна, яка тривала близько шістдесяти років. Закатальці знають, що Т. Г. Шевченко – автор поеми „Кавказ" – був одним з небагатьох представників тогочасної інтелігенції, хто пристрасно сказав про злочинне пролиття російським царизмом „чесної крові" учасників тих бойових дій, серед них близького друга поета Якова де Бальмена:

І тебе загнали, мій друже єдиний,
Мій Якове добрий! Не за Україну,
А за її ката, довелось пролить
Кров добру, не чорну. Довелось запить
З московської чаші московську отруту!

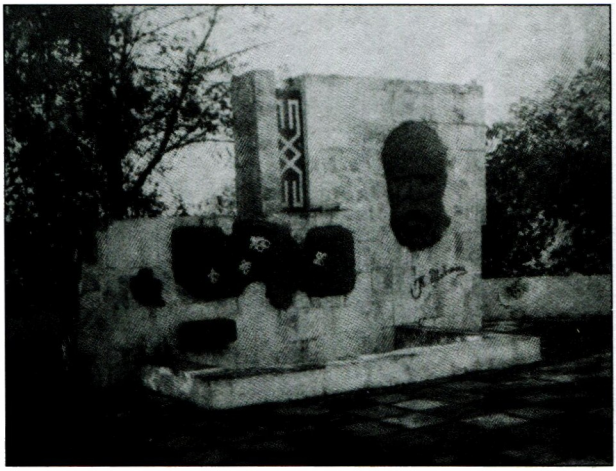

Пам'ятник Т. Шевченкові в м. Закатали було відкрито влітку 1979 р. під час святкування днів України в Азербайджані. Стоїть він у верхній частині міста, так званій „Гала Дюзу", неподалік від фортечної стіни.

Закатали. 1979 р.

АРГЕНТИНА

1. Буенос-Айрес. 1971 р.

2. Апостолес. 1984 р.

3. Обер. 1978 р.

Буенос-Айрес. Відкриття пам'ятника Т. Г. Шевченку в столиці Аргентини відбулося 5 грудня 1971 року і було приурочене до 110-річчя з дня народження Кобзаря і 100-річчя української діаспори в Аргентині. Роботу замовили відомому канадському скульпторові Леонідові Молодожанину.

Шевченко зображений молодим, у його постаті – напруження й пристрасне звернення до людей. Поруч зі статуєю – скульптурна група "Гайдамаки", що є своєрідною "ілюстрацією" до образу поета. Це мистецьке рішення особливо вдале для пам'ятника, що знаходиться далеко від Батьківщини, в іншому етнічному середовищі: супутні персонажі містять додаткову інформацію для глядачів, які мають обмежені знання про Україну, Шевченка, його твори.

Пам'ятник установлено неподалік від головної магістралі міста, у парку Трес-де-Фебреро.

Буенос-Айрес. 1971 р.

Обер. 1978 р.
Автор – скульптор Манардо Содрігес.

Апостолес. 1984 р.

Апостолес та Обер. У цих містах стоять погруддя Т. Шевченка. Усі три названі пам'ятники в Аргентині доглядає культурне товариство ім. Т. Г. Шевченка, яке було засноване в цій країні ще у 1924 році.

БІЛОРУСЬ

1. Мінськ. 2002 р.
2. Брест. 2002 р.
3. Гомель. 2004 р.
4. Слуцьк. 1996 р.
5. Могильов 2005 р.

Мінськ. З ініціативи української діаспори та посольства України в Білорусі 2002 рік там був проголошений роком Тараса Шевченка, а кінець квітня – днями культури Києва в Мінську. Тому найвизначнішою подією стало відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку в самому центрі білоруської столиці. Його було встановлено 2001 р., а урочисте відкриття відбулося через рік 22 квітня, рівно за місяць до дня перепоховання поета на Чернечій горі у Каневі.

Автори пам'ятника – скульптор М. Яковенко та народний художник Республіки Білорусь М. Савицький.

Пам'ятник знаходиться у сквері, що нагадує київський парк ім. Т. Г. Шевченка, поряд з посольством України в Білорусі.

Брест. Тут встановлено погруддя Тараса Шевченка на бульварі, що носить ім'я великого українського поета. Урочисте відкриття відбулося 24 серпня 2002 р.

Ініціатива встановлення пам'ятника належить Українській громаді Берестейщини. Реалізувати ідею вдалося завдяки зусиллям громадсько-культурних об'єднань українців, які збирали кошти на пам'ятник, та посольства України в Білорусі.

Мінськ. 2002 р.

Брест. 2002 р.
Відкриття пам'ятника Т. Шевченку

Автори пам'ятника – український скульптор Володимир Головко та брестський архітектор Ростислав Шилай.

Гомель. Пам'ятник Тарасові Шевченку тут було урочисто відкрито 25 травня 2004 року.

Скульптуру Кобзаря гомельській владі передала українська сторона. А впорядкування скверу імені Шевченка й місця, де розташований пам'ятник, мешканці Гомеля здійснили власними силами. Погруддя поета виготовлене з бронзи, постамент – з граніту.

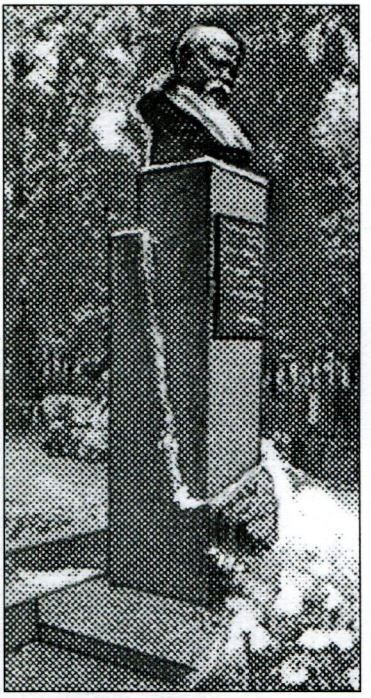

Гомель. 2004 р.

Слуцьк.

Пам'ятник Т. Шевченку в м. Слуцьку, райцентрі Мінської області, було відкрито 1996 року. Автор – український скульптор Анатолій Кущ. Це подарунок жителів міста Бровари, що на Київщині, на честь святкування 880-річчя Слуцька. Пам'ятник знаходиться в міському парку культури й відпочинку. Матеріал – бронза, граніт.

Слуцьк. 1996 р.

Могильов. Напередодні Дня незалежності України, 18 серпня 2005 року, в цьому місті відбулося урочисте відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку. Його автори – український скульптор Віктор Сухенко та білоруський архітектор Ірина Буреніна.

Могильов. 2005 р.

Пам'ятник Тарасу Шевченкові в Могильові – спільна програма і спільна праця білорусів та українців. Ідея будівництва пам'ятника, яка належить білоруській стороні, знайшла підтримку, у тому числі й фінансову, в Україні.

Отже, Білорусь та Україну єднає не лише Дніпро, а й енергія Тарасового слова, яка згуртовує народи, що мають багато спільного у своїй історії та боротьбі за державну незалежність.

БРАЗИЛІЯ

1. Порто Алєгре. 1964 р.

2. Куритиба. 1965 р.

3. Прудентополіс. 1989 р.

Порто Алєгре. Українська діаспора в Бразилії, бажаючи гідно відзначити 150-річчя з дня народження Т. Шевченка, почала збирати кошти, щоб поставити пам'ятник поетові в кількох бразильських містах. 30 травня 1964 року в Порто Алєгре, столиці штату Ріо Гранде де Сул, на площі Віла Прогрессо в присутності управи міста й численних гостей та представників від українських організацій у Бразилії відбулося урочисте відкриття монумента. Це бронзове погруддя роботи молодої бразилійки Анни Режіни Перейра є першим офіційним пам'ятником Шевченкові в Південній Америці.

Порто Алєгре. 1964 р. Штат Ріо Гранде де Сул.

Куритиба. У цьому бразильському місті пам'ятник Т. Шевченку встановлений на площі, яка носить ім'я України.

Куритиба. 1965 р. Площа "Україна" і пам'ятник Тарасові Шевченкові.

Прудентополіс.

У 1989 році, 3 грудня, тут відбулася церемонія, про яку інформаційні агентства Південної Америки сповістили як про визначну подію, – відкриття пам'ятника Т. Шевченкові роботи Леоніда Молодожанина. Монумент виконано з бронзи й чудового рожево-брунатного граніту.

У порівнянні з попередніми роботами скульптора бразильський пам'ятник – це був найбільш психологізований портрет-монумент Шевченка.

Прудентополіс. 1989 р.

ВІРМЕНІЯ

Єреван. Творами Т. Шевченка, а особливо поемою "Кавказ", ще в 40-х роках XIX ст. захоплювалися вірменські студенти, які навчались у Петербурзі. У роки заслання український поет зустрічався з вірменами, які жили на Мангишлаку. Вони ставились до поета з великою любов'ю. Шевченко про свої зустрічі з вірменами згадував у "Щоденнику", зображував вірменів у повісті "Близнецы".

Ім'я Шевченка вперше з'явилось у вірменській пресі в 1861 році.

На початку XX століття переклади творів Шевченка вірменською мовою та літературно-критичні статті про його творчість публікували в періодичних виданнях Тифліса й інших міст Закавказзя.

У 60-х роках минулого століття в м. Іджевані засновано літературну студію імені Тараса Шевченка. А середню школу № 42 в місті Єревані було названо ім'ям поета. Тоді ж у цій школі встановлено погруддя Т. Шевченка.

Єреван. Погруддя Т. Шевченка в середній школі № 42. 60-ті роки XX ст.

ГРЕЦІЯ

Афіни. Пам'ятник Тарасові Шевченку в столиці Греції Афінах відкрито 2006 р. Урочисту акцію відкриття, що пройшла в рамках днів України в Греції, було приурочено до 192-ї річниці від дня народження Великого Кобзаря. Організаторами заходу стали представництво Всесвітньої організації розвитку країн (WDO) в Україні та посольство України в Греції.

ГРУЗІЯ

1. Сачхере

2. Поті. 2002 р.

3. Тбілісі. 2007 р.

Перша згадка про Шевченка в Грузії з'явилася ще 1864 року в газеті "Літературний листок", що виходила в Тифлісі російською мовою. Першим твором Шевченка, опублікованим грузинською мовою, була поема "Наймичка" (журнал "Іверія", 1881 р. № 5).

А до того, у 1860 році на квартирі М. Костомарова в Петербурзі Т. Шевченко познайомився з А. Церетелі – грузинським поетом і громадським діячем, який пізніше у статті "Зустріч із Т. Шевченком (1911 р.) писав: "Я вперше зрозумів із його слів, як треба любити батьківщину і свій народ".

Сачхере. Тут встановлено бюст славетного українського поета. Його привезла в дар грузинським друзям делегація з міста Канева Черкаської області. Автор пам'ятника – скульптор В. Дуденко.

Поті. У мальовничому парку цього грузинського міста стоїть пам'ятний знак Тарасові Шевченку, який було відкрито на честь 11-ї річниці Незалежності України 24 серпня 2002 р. Місце спорудження монумента вибрано не випадково: він установлений біля пам'ятника видатному грузинському поетові Акакію Церетелі, з яким Тараса Шевченка зв'язували дружні стосунки. Робота скульптора Б. Папаскуа.

Тбілісі. 2 березня 2007 року в центрі грузинської столиці відбулося урочисте відкриття пам'ятника Тарасу Шевченку. Відлито монумент у Києві на виробничому комбінаті „Художник" Національної спілки художників України. У фундамент пам'ятника закладено капсулу з землею із села Моринці Черкаської області, де народився поет.

м. Сачхере.

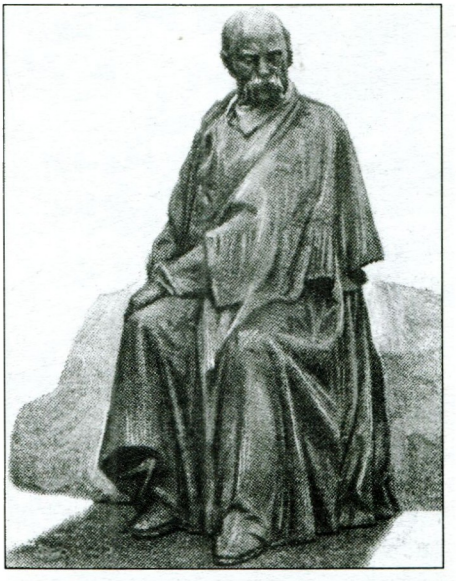

Тбілісі. 2007 р.

ЕСТОНІЯ

Таллін. 2004 р.

У столиці Естонії, недалеко від порту, біля Центру української культури й української церкви створено своєрідний Шевченківський куточок. До 190-річчя від дня народження Кобзаря Конгресом українців Естонії тут було посаджено дуб, а 9 березня 2004 року, в день народження Тараса Шевченка, відбулося урочисте відкриття меморіального каменя на честь поета. Цей пам'ятний знак та дуб, біля якого його встановлено, стануть символами видатного сина українського народу на землі Естонії.

ІТАЛІЯ

Рим. 1973 р.

Історія римського пам'ятника Великому Кобзареві невіддільна від будівництва в Монтеспеччато, північно-західній частині міста, на вулиці Боччеа, нового духовно-наукового комплексу для української громади Рима. На мальовничому зеленому масиві тут побудовані Український католицький університет імені святого Климента з Українською малою семінарією й Колегією святої Софії (1964–1966 рр.) та кафедральний собор святої Софії (1967–1969 рр.).

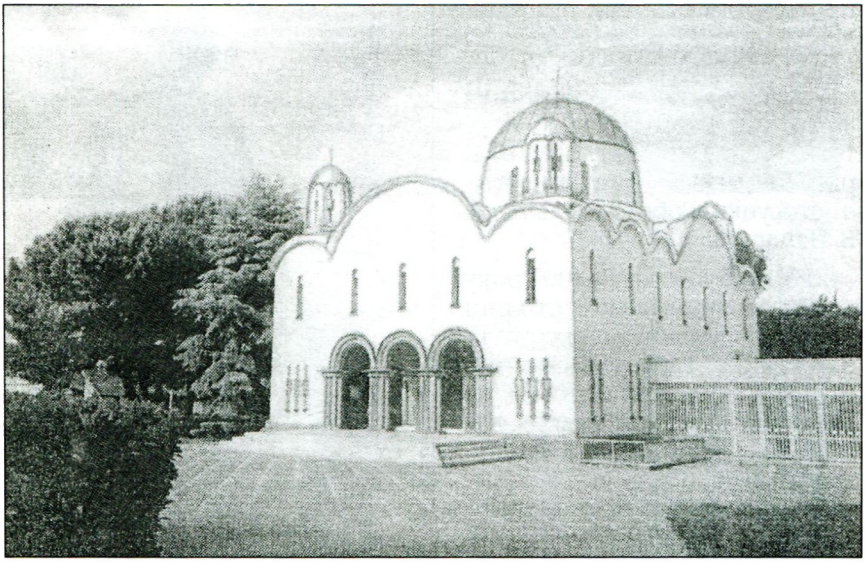

Софія Римська. Фото О. Балабко. 2004 р.).

Далі – приміщення університету. Перед ним – погруддя Івана Котляревського (ліворуч) і Маркіяна Шашкевича (праворуч).

Біломармурова статуя Шевченка на площі перед Українським католицьким університетом гармонійно вписується в ансамбль комплексу. Уже з першого погляду вона вражає і матеріалом, і композицією, і незвичайністю трактування образу. Досі ще не було пам'ятника Шевченкові на повен зріст із білого мармуру. На тлі голубого неба і яскравої південної зелені мармур виглядає особливо гарно. Автор пам'ятника скульптор Уго Мацеї одягнув Тараса Григоровича в римську тогу, зобразив його трибуном-оратором, який, піднісши руку, звертається до присутніх із полум'яним словом. Таке "переодягнення" – образна констатація того, що Шевченко належить не лише Україні, а й усьому людству.

Вхід до Українського католицького університету. Фото О. Балабко. 2004 р.

Рим. 1973 р.

Часові межі репрезентації Шевченка свідомо розмиті, стерті: він є одночасно в Римі сучасному і в Римі стародавньому.

Навкруги монумента – півколом – велика суцільна мармурова лава. На ній вибито сюжети з життя поета: дитинство, наука, широкі світи...

Замість розкішної клумби біля підніжжя пам'ятника – ніби шматочок степу з різнотрав'ям та польовими квітами. Як десь у полі на Шевченковій Черкащині чи на Полтавщині. На постаменті напис: "Учітеся, брати мої".

9 353175
Харківська державна НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ім. В.Г.Короленка
№ К2-130718

КАЗАХСТАН

1. Алмати. 1999 р.

2. Актау. (колишнє Шевченко). 1982 р.

3–4. Карабутак.

(пам'ятник і меморіальна дошка).

5–12. Форт Шевченка. (пам'ятники 1881 р., 1927 р. та 1997 р., три меморіальні дошки та скульптурна робота Т. Шевченка).

З 1847 по 1857 рік Шевченко служив рядовим у царській армії на території Казахстану. За цей час він створив 450 живописних картин, присвячених культурі та побуту казахського народу. Тому тут завжди пам'ятають про славного сина України.

Алмати. 1999 р.

Алмати. Цей пам'ятник-погруддя встановлено на вулиці ім. Т. Шевченка, в центрі міста, на честь 185-річчя з дня народження поета.

Робота скульптора Віталія Рожика.

Пам'ятник і постамент виготовлені з червоного граніту, привезеного сюди з м. Коростишева, що на Житомирщині. При спорудженні постаменту використовувалось декілька видів цінних поліських гранітів, у тому числі габро й лабрадорит.

Актау (колишнє Шевченко). У 1982 р. в молодому казахському місті (виникло у 1963 р., тепер – обласний центр) на набережній, біля самого моря, було встановлено бронзову скульптуру Т. Шевченка в пам'ять про 7-річне (1850–1857) перебування поета на цій землі. Автори пам'ятника – скульптори В. Сухенко і М. Воронський та архітектор Е. Федоров.

Актау. 1982 р.

Карабутак. Раніше це був форт Карабутак, розташований на дорозі з Орської фортеці до Уральського укріплення, нині – районний центр Актюбінської області.

Саме тут під час будівництва форту в 1848 р. Т. Шевченко познайомився з майбутнім своїм приятелем штабс-капітаном К. І. Герном. 21 травня поет брав участь в освяченні форту і в урочистому обіді на знак закладки.

Відомі акварелі Шевченка під назвою "Форт Карабутак" виконані в 1849–1950 роках при поверненні в Оренбург.

Форт Шевченка. 1881 р.

У Карабутаку встановлено пам'ятник Т. Шевченку та меморіальну дошку з написом: "У травні 1848 року в Карабутаку знаходився на засланні Т. Г. Шевченко –великий український поет-демократ".

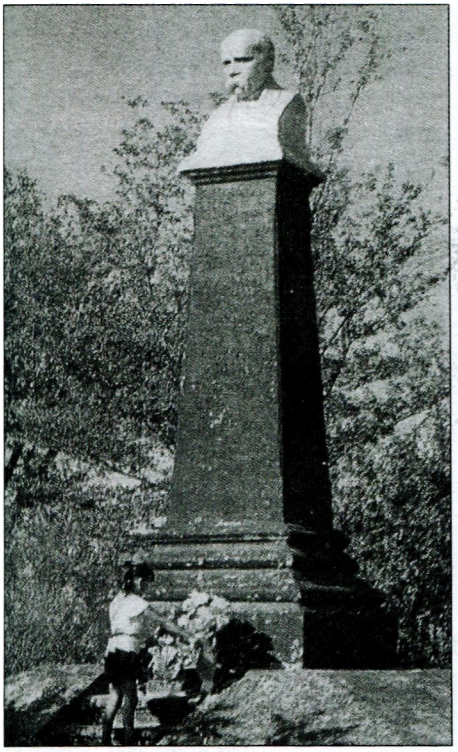

Форт Шевченка. 1927 р.

Форт Шевченка.

Таку назву місто Форт Олександрівський одержало в 1939 році на честь 125-річчя з дня народження Тараса Шевченка.

...Великий Кобзар залишив на Мангишлаку настільки глибокий і яскравий слід, що ще в 1881 році, до 20-річчя з дня смерті поета Іраклій Олексійович Усков, комендант Новопетровської фортеці, встановив біля будинку, де проживав із сім'єю (зараз це будинок музею-меморіалу), пам'ятник Т. Шевченкові – перший на казахській землі й у світі в цілому. Він являв собою погруддя на круглому п'єдесталі. Постамент виготовив друг Шевченка, казах Каражусуп. У 1920 році пам'ятник було зруйновано, а в 1927 році його відновили.

А 1 травня 1927 року в міському парку встановили другий пам'ятник Т. Шевченку – гіпсове погруддя. Автор – самодіяльний скульптор Атрау.

Третій пам'ятник Кобзареві в м. Форт Шевченка встановлено у жовтні 1997 року.

Автор пам'ятника – народний художник України, академік, скульптор Володимир Чепелик – зобразив поета у солдатській формі.

У травні 1932 року в місті було відкрито музей-меморіал Тараса Шевченка.

Меморіальний комплекс включає в себе парк, на території якого знаходиться будинок музею та декілька пам'ятних знаків, пов'язаних з перебуванням тут українського поета. Серед них – глинобитна землянка, у якій жив і працював рядовий форту Тарас Шевченко.

У землянку можна спуститись і сьогодні – тут побілені стіни, є маленьке віконце, лампадка, рушник, копії картин, малюнків, офортів із степовими пейзажами. Більше 150 років стоїть у ній кам'яний стіл, зроблений руками Шевченка. Тут поет писав свій щоденник, створював вірші й повісті.

На землянці – меморіальна дошка з написом казахською та російською мовами про те, що в цій хатині жив і працював Т. Г. Шевченко.

До меморіального комплексу Т. Шевченка відноситься

Форт Шевченка. 1997 р.

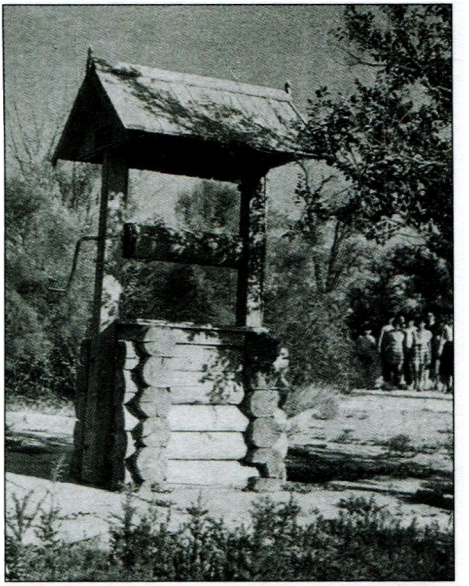

Форт Шевченка. Пам'ятний знак "Криниця" з меморіальною дошкою.

й колодязь, з якого він брав воду, та пам'ятники Кобзарю, встановлені у 1881, 1927 і 1997 роках.

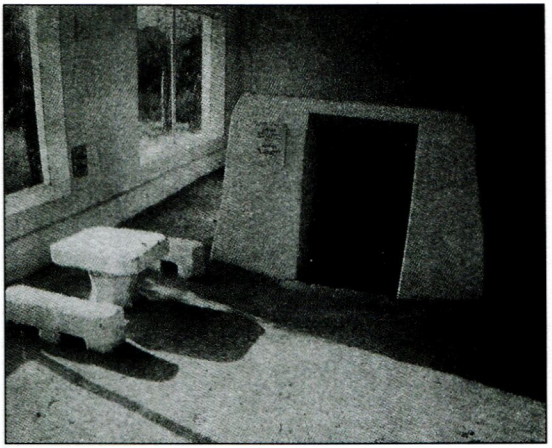

Форт Шевченка. Пам'ятний знак "Землянка Тараса".

Живим пам'ятником Кобзарю стоїть верба, посаджена його руками у жовтні 1850 року: коли Шевченка припроводжали в Новопетровське укріплення, у містечку Гур'єві він підняв на вулиці свіжу гілку верби, а коли прибув на Мангишлак, то посадив її на цій сухій піщаній землі. Весною гілка зазеленіла, але й води на неї Тарас вилив немало (про це він писав у листі до свого приятеля М. Осипова).

Навколо верби Тараса зроблено огорожу, а поруч знаходиться меморіальна дошка з написом про те, хто й коли посадив це дерево.

З України прислали постамент і погруддя Тараса Шевченка й поставили в парку серед дерев. Згодом його перенесли в приміщення музею, де він прикрашає одну з кімнат.

Форт Шевченка. Меморіальний знак "Верба Тараса".

На території музейного комплексу знаходиться єдина збережена до цього часу скульптурна робота за проектом Шевченка – надмогильний пам'ятник Дмитрику Ускову.

Дружина коменданта Новопетровського укріплення Агата Ускова у спогадах про поета писала, що за проектом і під наглядом Шевченка у 1853 році був установлений пам'ятник на могилі сина Ускових Дмитра: "Сина нашого звали Дмитром. Шевченко був архітектором його пам'ятника. Він був зроблений чудово, Шевченко сам стежив за його виготовленням. Зроблено його було в рицарському стилі, з білого каменю". На прохання Ускових Шевченко зробив також малюнок кладовища.

Форт Шевченка. Погруддя Т. Г. Шевченка в музеї – меморіальному комплексі. 1964 р. Скульптори Ф. Коцюбинський, К. Кузнецов. Матеріал – мармур.

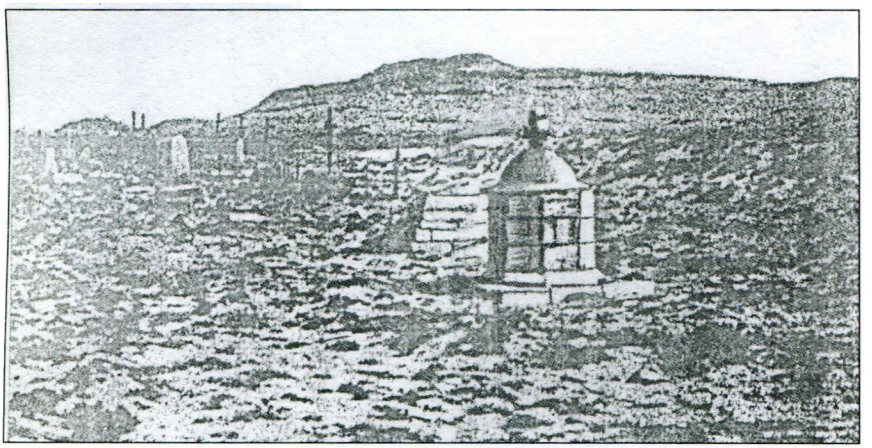

Форт Шевченка. Кладовище з пам'ятником Д. Ускову. 1953 р. Фото 1972 р.

КАНАДА

1–2. Палермо. 1951 р. 1989 р.

3–7. Вінніпег. 1961 р. 4 – 1992 р.

8. Торонто. 1961 р.

9. Вайті.

10. Тиммінс. 1984 р.

Палермо. 1951 р.

Палермо. Таку назву має північна частина міста Оуквілла, неподалік від Торонто. Тут 1 липня 1951 року на землі що належала громаді т. зв. "прогресивних", тобто радянофільських, українців було відкрито пам'ятник Т. Шевченові з нагоди відзначення 60-річчя української еміграції в Канаді (робота скульпторів М. Вронського й О. Олійника та архітектора В. Гнездилова).

Цей монумент – подарунок уряду радянської України "прогресивним" українцям Канади.

Бронзова постать Шевченка перед відправленням до Канади була встановлена на одній з площ Києва для широкого огляду й обговорення. Добре виконана технічно, вона дає лише реалістичну портретну схожість Шевченка, не придаючи образові будь-якого глибокого змісту. Загальна висота пам'ятника – чотири метри. Постать Т. Шевченка трактована в типовому важкуватому соцреалістичному дусі.

На постаменті викарбовано напис: "Т. Г. Шевченко 1814–1861. Від українського радянського народу українцям Канади. м. Київ, 1950 рік". Цей пам'ятник – аналог установлених у Донецьку та с. Моринцях, цих же авторів.

Його називають "першим в Америці пам'ятником Шевченкові", ігноруючи згаданий у літературі та пресі пам'ятник роботи О. Архипенка в Клівленді.

Через рік після встановлення пам'ятника, у 1952 році, поруч з ним було створено музей Т. Шевченка. Фундація музею і меморіального парку Т. Г. Шевченка в Палермо – така офіційна назва цього закладу.

Уночі з 15 на 16 вересня 1988 року невідомий злочинець підпалив музей Т. Шевченка. Сильний вогонь, що спалахнув між першою

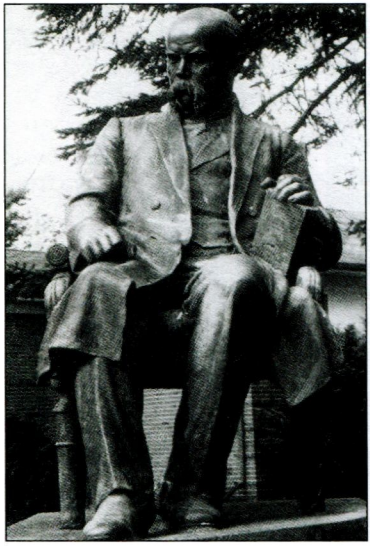

м. Палермо. 1989 р. (Ск. Іван Гончар). Фото Юрія Москаля.

й другою годиною, дощенту знищив будинок і всі експонати.

У 1989-му році музей відновили. Поряд із музеєм зараз стоїть пам'ятник Т. Шевченку роботи скульптора І. М. Гончара.

Пам'ятник являє собою постамент, на якому встановлено півметрову повнофігурну постать поета, що сидить у кріслі й тримає у руці "Кобзар".

Вінніпег. Тут, у столиці Манітоби (провінція в центрі Канади), – місті з великим числом українського населення українці Канади на зібрані пожертви встановили пам'ятник Шевченкові.

У 1956 році Комітет українців Канади (КУК) постановив до століття з дня смерті Тараса Шевченка поставити у Вінніпезі пам'ятник поетові. Було оголошено попередній конкурс, і першу нагороду за проект одержав скульптор Андрій Дараган.

Пам'ятник було відкрито 8 липня 1961 року на площі перед будинком парламенту Манітоби, де зібралося понад 50 тисяч людей. Цей день став великою подією для всіх українців Канади та Сполучених Штатів Америки.

Пам'ятник зображає поета, що сидить на камені й замислено дивиться в далечінь, тримаючи на коліні розгорнену книгу. Бронзова постать поставлена на гранітному постаменті майже кубічної форми. На трьох сторонах підніжжя – бронзові барельєфи: з боків – сцени з "Гайдамаків", "Катерини" та "Невільника", посередині – бандурист, який співає козакам. Трактування постаті Шевченка та барельєфів реалістичне, але узагальнене, без зайвих деталей.

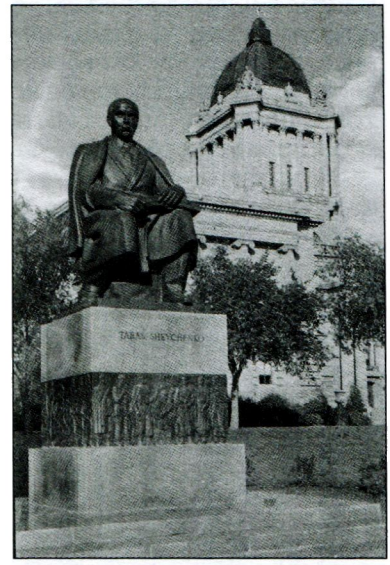

Вінніпег. 1961 р.

Вінніпег. 1971 р.
Як пам'ятник встановлено в 1992 році.

У 1963 році Лео Мол закінчив портрет Тараса Шевченка. Це був самостійний станковий скульптурний твір з оргскла й бронзи, але риси зовнішності поета, створені в цьому портреті, скульптор використав і в скульптурі для пам'ятника у Вашингтоні.

Кожний глядач упізнає молодого Тараса Шевченка: його вуста, ніс, овал обличчя, погляд очей, високе чоло. З малярським автопортретом 1840 року цей образ єднає форма чола й зачіска.

Горельєф "Гайдамаки" називають "українською революцією", бо й справді, на горельєфі бачимо не просто бурхливий рух, а рух нестримний, шквальний. Митці відзначають, що "Гайдамаки" – найдраматичніша скульптура Лео Мола порівняно з його спокійними класицистичними творами. Цей пам'ятний знак цікавий

У 1992 році у вінніпезькому міському парку було відкрито музей творів Леоніда Молодожанина під назвою "Сад скульптур Лео Мола" як своєрідний підсумок понад 43-річної праці знаменитого канадського скульптора. Серед інших робіт у ньому чудово представлена шевченківська тематика. Тут є дві робочі моделі пам'ятників Шевченкові у Вашингтоні й Буенос-Айресі, портрет Шевченка і робоча модель горельєфа "Гайдамаки".

Ці чотири скульптури згруповані праворуч від фонтана навколо гарно оформленої клумби, засадженої вічнозеленими кущами.

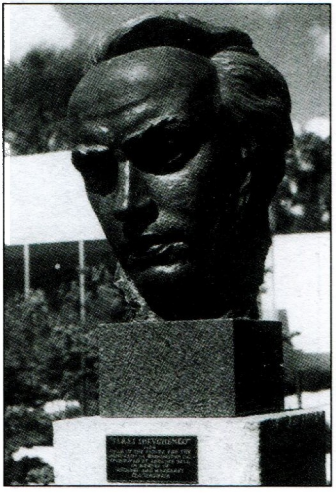

Вінніпег. 1963 р.
Як пам'ятник установлено в 1992 р.

і нетиповою для Лео Мола формою, трактованою в дусі кубізму.

Вінніпег. 1971 р. "Гайдамаки", лівий бік. Як знак установлено в 1992 році.

Торонто. У цьому місті живе багато наших співвітчизників. Бронзовий пам'ятник Т. Шевченкові роботи скульптора Миколи Ковтуна тут встановлено в кінці 1961 року.

Вайті. Одна з перших заселених українцями околиць у провінції Манітоба називалась "Шевченко". Ця назва була офіційно зареєстрована в урядових документах і проіснувала до 1906 року.

Скульптурний портрет Т. Шевченка в середній школі м. Вайті.

Згодом з невідомих причин околицю було перейменовано у Вайті. Ця назва існує до сьогодні, але жителі зберегли ім'я поета, присвоївши його українській середній школі. Там же встановлено пам'ятник Т. Шевченку.

На постаменті напис українською та англійською мовами:

Т. Шевченко
1814 – 1861.

Учитеся брати мої!
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Свого не цурайтесь.

Тиммінс, провінція Онтаріо. Пам'ятник Т. Шевченку, подарований мешканцям цього міста товариством „Україна" в Києві, було встановлено 1984 року в міському парку. Робота скульптора А. Ігнащенка.

КИРГИЗІЯ

Богатирівка. 1925 р.

У відрогах Тянь-Шаню, біля міста Кара-Кульськ знаходиться село Богатирівка, засноване українськими переселенцями в XIX ст. У 1925 р. тут було встановлено пам'ятник Т. Шевченку. Автор книги "Пам'ятник Т. Шевченку в Канаді", виданої в Торонто 1975 р., П. Волиняк пише, що в 1929 році сам оглядав його.

На жаль, ми не маємо відомостей про те, чи зберігся цей пам'ятник до сьогодні.

КУБА

Гавана. 1998 р.

Ідея встановлення погруддя Т. Шевченка в кубинській столиці належить посольству України в Республіці Куба. Роботу на замовлення Київської державної адміністрації виконав колектив авторів: скульптори В. Сівко і М. Білик та архітектор Р. Кухаренко. Постамент виготовлено з граніту, скульптура – з бронзи.

Допомогу в транспортуванні погруддя Т. Шевченка в м. Гавану надав Український молодіжний Чорнобильський фонд.

Урочисте відкриття відбулося 5 квітня 1998 року.

Погруддя Т. Шевченка в Гавані. 1998 р.

ЛИТВА

Вільнюс. 1961 р.

У Вільно (Вільнюсі), стародавній столиці Литви, Шевченко прожив біля півтора року – з осені 1829 до лютого 1831 року, коли він перебував тут як козачок П. Енгельгардта. Юнацькі враження поета відбилися певною мірою в його вірші "У Вільні, городі преславнім".

Тут Тарас навчався деякий час у відомого литовського художника, який очолював кафедру мистецтва Віленського університету, Яна Рустема; його квартира й майстерня були розташовані прямо через вулицю від будинку Енгельгардтів.

У 1961 році, 13 травня, на будинку Вільнюського університету ім. В. Капсукаса було встановлено меморіальну дошку з написом литовською, українською та російською мовами: "У цьому будинку, в майстерні художника І. Рустемаса, вчився великий український поет-революціонер Тарас Шевченко".

Вільнюс. 1961 р.
Меморіальна дошка на стіні Вільнюського університету ім. В. Капсукаса.

МОЛДОВА

1. Бельці. 2001 р.

2–3. Тирасполь. 1960 р., 1980 р.

Бельці. У цьому місті, третьому за величиною в Молдові, яке часто називають молдовською "північною столицею", мешкає понад 23% українців. 12 березня 2001 р. в центрі міста, у сквері на перехресті вулиць Пушкіна й Незалежності було урочисто відкрито пам'ятник Тарасові Шевченку.

Бронзовий бюст роботи народного художника України, скульптора Івана Михайловича Самотоса – це перший професійно виконаний пам'ятник Шевченку в правобережній частині Молдови.

Тирасполь.

Тирасполь. 1980 р.
Біля педінституту ім. Т. Г. Шевченка.
(Скульптор М. Дерун).

Тирасполь. 1960 р.
На території агробіостанції
ім. Т. Г. Шевченка.

ПАРАГВАЙ

Енкарнасіон. 1976 р.

Майдан з пам'ятником Т. Шевченку
та українською православною церквою в м. Енкарнасіоні.

У листопаді 1976 року, в місті Енкарнасіоні, де живе біля тисячі українських родин, було урочисто відкрито пам'ятник геніальному поетові України Тарасу Шевченку. Ця подія була присвячена 50-річчю з часу поселення українців у цій державі. На святі було понад 2 тисячі осіб – українців із Парагваю, Аргентини, Бразилії, Канади, США та Європи.

Пам'ятник-погруддя роботи скульптора Леонарда Родрігеза, вилите з бронзи, установлено в місті на майдані Зброї.

Енкарнасіон. 1976 р.

ПОЛЬЩА

1. Перемишль.
2. Краків. 1989 р.
3. Варшава. 2002 р.
4. Білий Бір. 1991 р.

Перемишль. Перший пам'ятник Т. Шевченку на польській землі був установлений у колишньому українському місті Перемишль 1964 року.

Краків. Наприкінці березня 1989 року в Кракові на будинку № 6 по вулиці Яна встановлена меморіальна дошка на честь 175-річчя від дня народження Т. Шевченка.

Варшава. 13 березня 2002 року в столиці Польщі відбулась урочиста подія: поляки й українці дружно вітали відкриття пам'ятника Тарасу Шевченкові у невеликому скверику в центрі міста, неподалік

Пам'ятник Т. Шевченкові у Варшаві. 2002 р.

від українського посольства. Бронзова постать, виконана в класичній манері, встановлена на підвищенні: 16-річний юнак (саме в такому віці поет відвідав Варшаву) ніби на мить запинився в русі, ставши на невисокому гранітному постаменті, щоб краще було видно далечінь.

Автори пам'ятника – скульптори Анатолій Кущ та Бальтазар Крукальський – дуже вдало й психологічно точно відтворили шляхетність, тонку делікатність вдачі поета, а разом із тим потужність думки генія.

Велику допомогу в спорудженні пам'ятника надало Об'єднання українців Польщі (ОУП), яке було головним інвестором будови. Генеральним виконавцем робіт була одна з кращих польських фірм «Едбуд».

Білий Бір. Білий Бір – невеличке містечко на півночі країни в Кошалинському воєводстві. У ньому понад дві тисячі мешканців, і не так багато серед них українців. Але є тут українська школа-інтернат, початкова школа та ліцей. А в 1991 році в Білому Бору було споруджено перший у сучасній Польщі пам'ятник Тарасу Шевченкові. Це дар Товариства «Україна» українській громаді в Польщі.

На спеціально насипаному пагорбі висотою 3 метри, в оточенні тополь, на тлі новозведеного будинку школи-інтернату височіє козацький хрест, який закінчується бюстом Т. Г. Шевченка. Висота самого пам'ятника 4 метри. Посередині хреста – кобза, ніби серце Кобзаря, від якого розходяться промені. І напис: "Від українського народу – українцям у Польщі". На звороті пам'ятника українською та польською мовами Шевченкові слова: "І на оновленій землі врага не буде супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі". Автори пам'ятника – скульптор Василь Бородай та архітектор Анатолій Ігнащенко.

Білий Бір. 1991 р.

РОСІЯ

1. Москва. 1918 р. (пам'ятник не зберігся).
2. Москва. 1964 р.
3. Петроград (Санкт-Петербург). 1918 р. (пам'ятник не зберігся).
4. Санкт-Петербург. 2001 р.
5–8. Ленінград (Санкт-Петербург:
   – пам'ятний знак на Смоленському кладовищі (1989 р.);
   – меморіальна майстерня Т. Шевченка (перше скульптурне зображення Шевченка, 1911 р.);
   – дві меморіальні дошки (1961 р.).
9–13. Оренбург. (5 меморіальних дощок).
14–18. Оренбурзька область. Меморіальні дошки (м. Бузулук, м. Соль-Ілецьк, с. Нєженка, с. Острівна).
19–21. Орськ. Пам'ятник 1959 р. і дві меморіальні дошки.
22. Саратов. 1939 р. (меморіальна дошка).
23–24. Нижній Новгород. 2001 р. (дві меморіальні дошки).
25. Краснодар.
26. Автономна Республіка Кабардино-Балкарія. 1964 р.
27–33. Пам'ятні знаки (верстові стовпи, встановлені в містах Серпухов, Тула, Орел, Кроми, Дмитровськ, Упорой, Севськ).
34. Омськ. (пам'ятник будується).
35.Розсош. (пам'ятник будується).
36. Сургут 2005 р.
37. Тарасівка.
38. Явасі 1954 р.

Москва.

Один з перших пам'ятників Т. Шевченкові в Росії після жовтневого перевороту було урочисто відкрито в Москві 3 листопада 1918 року на Трубній площі, на початку Різдвяного бульвару. Більшовицька влада розуміла, що таку постать, як Шевченко, незважаючи на відверто антиросійське спрямування його творчості, неможливо непомітно стерти з української історії. Тому зусилля було спрямовано на "перетворення" Кобзаря в поета-інтернаціоналіста й революціонера. І встановлення пам'ятника в Москві було одним із заходів цієї програми.

На багатолюдному мітингу, з червоними прапорами та хором московських залізничників, виступали тодішні партійні функціонери Л. Каменєв та О. Коллонтай. Автор пам'ятника, російський скульптор Сергій Волнухін, критично оцінював свій твір і розглядав цю роботу як ескіз. Можливо, тому, що надто "кріпацький" вигляд мав Шевченко?

Москва. 1918 р.

Пам'ятник простояв недовго. Був зроблений з нетривкого матеріалу (гіпс) і тому почав руйнуватись. У 1920 р. вирішено було перевести його в більш надійний матеріал. Пам'ятник перевезли в майстерню скульптора. Гроші тоді знецінювались, і С. Волнухін попросив оплачувати його роботу продуктами. Йому було відмовлено. А невдовзі скульптор помер.

Другий пам'ятник Т. Шевченку в Москві було встановлено в 1964 р., до 150-річчя з дня народження поета. Попередньо оголосили конкурс проектів, і кращою з 33-х поданих на розгляд журі було визнано роботу під девізом "Колос" молодих скульпторів Михайла Грицюка, Юлія Сінкевича, Анатолія Фуженка та архітектора Андрія Сніцарева.

Пам'ятник було задумано створити у вигляді гранітної монолітної скелі з бронзовою постаттю поета. Пам'ятник зображував Шевченка після повернення із заслання: одягнений у кирею, він іде назустріч бурі, яка розвіває його одежу. Непокрита голова трохи похилена вперед, очі задумливо дивляться додолу, зосереджений вираз обличчя, руки стиснуті за спиною.

Хоча захід був офіційним і перед авторами поставлено завдання відкрити пам'ятник Шевченкові в Москві бодай на день-два раніше, ніж у Вашингтоні, де вже давно велися підготовчі роботи, їм довелося подолати чимало бюрократичних перепон.

Ті здебільшого виникали через відмову хлопців брати у "співавтори" московських скульпторів, яких їм пропонували. Відстоювати довелося також авторський задум щодо місця для пам'ятника. У Москві хотіли його встановити на Трубній площі, і не в повен зріст, а лише бюст. Автори ж обрали місце біля готелю "Україна", де Шевченка було б добре видно з Москви-ріки.

10 червня 1964 р. у сквері навпроти готелю "Україна", на набережній ім. Т. Г. Шевченка", відбувся урочистий мітинг, присвячений відкриттю пам'ятника поету.

У пресі не було наперед повідомлено про день відкриття пам'ятника, не запросили на цей захід і закордонних кореспондентів. Від українського народу було всього вісім делегатів. Сама церемонія відкриття, що почалася о п'ятій годині вечора в робочий день, справляла враження поспіху.

Відкривав пам'ятник і виголошував промову тодішній Генеральний секретар ЦК КПРС Микита Хрущов. Було виконано гімн СРСР і радянської України та "Заповіт" Шевченка. Промова М. Хрущова була скерована в дусі часу на "зміцнення дружби народів-братів" та на викриття "українських націоналістів".

Усе разом явно мало характер адміністративного заходу, а не масового руху.

Москва. 1964 р.

Але попри все пам'ятник Т. Шевченку знову стояв у Москві – місті, яке завжди було символом усього того, проти чого боровся поет.

Загальна висота монумента 14 метрів. Постамент, що складається із 22 деталей, встановлений на насипу, висота якого 1,6 метра, а об'єм – 4 000 м^3 грунту. Гранітні блоки для постаменту виготовляли на Жежелівському кар'єрі Вінницької області. Після повної обробки постамент являв гранітну монолітну скелю в її природному вигляді.

З боку набережної у сквер ведуть гранітні сходи шириною 15 метрів з трьома маршами по 5 сходинок і двома площадками, облицьованими гранітними плитами. Усе це створює чудовий архітектурний і художній ансамбль.

Усі написи на пам'ятнику зроблені російською мовою.

Петроград (Санкт-Петербург).

Із 47 років життя Шевченко провів у Петербурзі біля 17 років. Тому в 1918 р. до відкриття пам'ятника Т. Шевченку, в рамках ленінського плану монументальної пропаганди, готувалися і в місті на Неві. Урочистості з цієї нагоди, на яких виголосив промову тодішній народний комісар освіти А. Луначарський, проходили 29 листопада на проспекті Червоних Зір (колишній Кам'яноостровський проспект).

Над образом Шевченка працював латиський скульптор, випускник Академії мистецтв 1909 року Яніс Тільберг. Погруддя Т. Шевченка виконане з гіпсу і зображає поета під кінець його життя. На постаменті були слова: "Великому украинскому поэту-крестьянину

Ленінград (Санкт-Петербург). 1989 р.

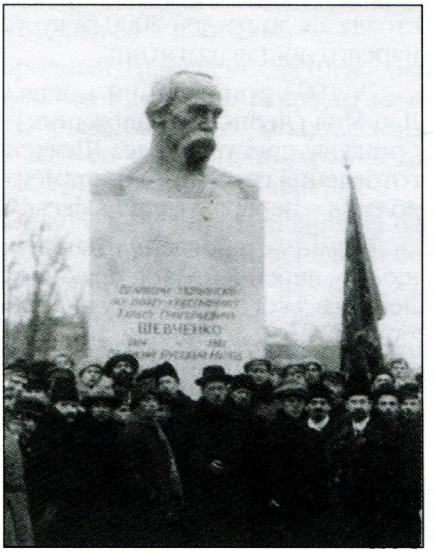

Санкт-Петербург 1918 р.

(1814–1861) Т. Г. Шевченко – великий русский народ". Скульптуру не було переведено у більш міцний матеріал, тому скоро вона почала руйнуватись, і 1923 р. її зняли.

..."Здесь будет сооружен памятник великому украинскому поэту Тарасу Григорьевичу Шевченко. Заложен 9 марта 1989 года". Ці слова були викарбувані на гранітній стелі, урочисто відкритій 9 березня 1989 року, у 175-ту річницю з дня народження великого Кобзаря, на площі біля кінотеатру "Прибой", поруч із вулицею, яка носить ім'я поета.

На лицьовому боці стели зображено кобзу, аркуш паперу, перо й пензель. Біля монумента були посаджені деревця верби. Автор закладеного каменя Микола Жигло.

Було вирішено, що закладеному каменю стояти недовго, що незабаром тут буде споруджено пам'ятник Тарасу. Та гранітна стела простояла аж до грудня 2000 року, тобто майже 12 років, поки на її місці нарешті постав пам'ятник.

...У 1993 році відомий канадський скульптор, виходець з України Лео Мол (Леонід Молодожанин) подарував місту на Неві триметрову бронзову постать Тараса Шевченка і передав 30 тисяч доларів на виготовлення гранітного постаменту. Решту коштів для цього – 46 тисяч доларів – перерахували Львівська міськрада й Асоціація міст України.

Термін установлення пам'ятника призначався декілька разів, але щоразу переносився за браком коштів. І ось нарешті у 2000 р. на розі Левашевського проспекту й Ординарної вулиці було споруджено постамент. Його доставили з Фінляндії, а монтаж пам'ятника здійснило місцеве СІМУ-1. Це стало можливим тільки завдяки великим зусиллям ентузіастів, у тому числі й шевченкознавця із Санкт-Петербурга Петра Жура, завдяки якому був відкритий рахунок у Жилсоцбанку, куди громадяни України, різні організації, колективи, підприємства перераховували й надсилали кошти на пам'ятник Т. Г. Шевченку. Значні кошти були передані українською діаспорою США і Канади.

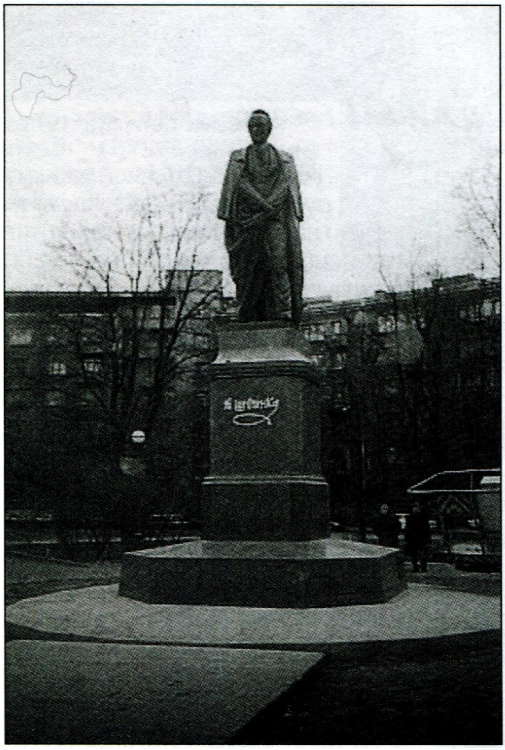

Санкт-Петербург. 2000 р.

Ні з міського бюджету Санкт-Петербурга, ні з інших офіційних установ Російської Федерації не було виділено й копійки на побудову пам'ятника Т. Шевченку, а встановити вже готовий монумент у Санкт-Петербурзі спромоглися лише через сім років.

...Тут, на Васильєвському острові, найбільше пам'ятних Шевченкових місць. Тут міститься Академія мистецтв, тут наймав Шевченко собі житла, тут народжувалися перші рядки "Кобзаря". Тут о пів на шосту ранку 26 лютого

(10 березня) 1861 року перестало битися серце поета.

У колишньому Ленінграді встановлено декілька меморіальних дощок на будинках, де свого часу жив і працював Т. Шевченко.

Одна з них – на будинку № 8 Загороднього проспекту, де Шевченко жив у квартирі цехового майстра живописних справ В. Ширяєва з весни 1833 по липень 1838 року. На меморіальній дошці, встановленій у 1961 році, напис: "В этом доме 1832–1838 гг. жил великий украинский поэт, революционный демократ Тарас Григорьевич Шевченко».

Другу дошку встановлено на будинку № 8 (вулиця 5-та лінія на Василєвському острові). Шевченко жив тут з кінця 1840 до середини березня 1845 року. Тут були написані поеми "Гайдамаки", "Слепая", "Гамалія", "Сон".

На дошці напис: "В этом доме 1840–1843 гг. жил и работал великий украинский поэт и художник Тарас Григорьевич Шевченко".

Останні три роки свого життя Шевченко провів в Академії мистецтв, куди поселився після повернення із заслання.

Квартира Шевченка в Академії складалася з вузької кімнати з одним вікном, у якій Тарас Григорович малював. За ширмою – вузькі двері та сходи, які вели на антресолі, де знаходилася така ж кімната з одним квадратним вікном до підлоги. Тут була спальня й кабінет одночасно.

Кімната Т. Г. Шевченка, у якій він жив і працював в останні роки й де помер, до 1911 року була забута. Перед 50-річчям з дня смерті Т. Г. Шевченка дійсні члени Академії мистецтв В. А. Беклемишев і В. В. Мате звернулись до Ради Академії з проханням увічнити пам'ять Т. Шевченка. 29 листопада 1910 року Рада ухвалила: "В ознаменування пам'яті Т. Г. Шевченка поставити в кімнаті, де він помер,

Санкт-Петербург. 1911 р. Майстерня Т. Г. Шевченка. Автор бюста – скульптор Ф. Каменський. 1862 р.

його бюст із відповідним написом і встановити меморіальну дошку", що й було зроблено в 1911 році. На сірому мармурі золотом написані літери: "Здесь жил и скончался Тарас Григорьевич Шевченко. 25 февр. 1814 г. – 26 февр. 1861 г.».

У 1860 році знаменитий скульптор професор Микола Степанович Піменов запропонував Т. Шевченкові виліпити з його бюст у натуру завбільшки. Т. Шевченко згодився, і бюст незабаром був готовий (це єдиний бюст, зроблений з натури із самого Шевченка). На другий рік після смерті Великого Кобзаря бюсти Шевченка були зроблені Ф. Каменським, П. Забілою та Я. Серяковим. Гіпсове погруддя роботи Я. Серякова зберігається в Державному Російському музеї, а Ф. Каменський свою роботу демонстрував на академічній виставці навесні 1862 р., де вона отримала високу оцінку фахівців.

Федір Федорович Каменський – відомий російський скульптор, академік Російської академії мистецтв, був особисто знайомий з Тарасом Григоровичем і зробив посмертну гіпсову маску з Т. Шевченка. На її основі Каменський створив гіпсовий бюст, який у 1911 році був установлений у меморіальній майстерні Т. Шевченка в Академії мистецтв, у кімнаті, де в останні свої роки жив і працював великий Кобзар України.

У 1911 році на замовлення петербурзької Академії мистецтв з оригіналу Каменського було відлито декілька портретів у бронзі, які знаходяться у Третьяковській галереї в Москві, Російському музеї в Санкт-Петербурзі та Державному музеї Шевченка в Києві.

Ще одне пам'ятне місце в Петербурзі пов'язане з першим похованням Тараса Шевченка на Смоленському кладовищі, де тіло поета пролежало 58 днів. На тому місці, біля церковної стіни, реконструювали могилу і встановили дерев'яний хрест, напис на якому свідчив, що тут було поховано українського поета Тараса Шевченка. Хрест із часом зруйнувався й упав. У 1988 році українці

Санкт-Петербург. 1989 р. Смоленський цвинтар. Пам'ятний камінь на першій могилі Т. Шевченка.

Ленінграда вирішили поставити там пам'ятний знак, приурочивши його до 175-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка.

З великими труднощами отримали дозвіл на встановлення знака. За задумом, це мала бути кам'яна брила, яка формою нагадуватиме сльозу чи серце. Роботу взявся виконувати скульптор Леонід Колибаба.

Брилу потрібного розміру допоміг дістати поет з Миколаєва Борис Бойченко.

Терміни були дуже стислі, останню літеру викарбовували п'ятого березня 1989 р., а сьомого з великими труднощами камінь перевезли на Смоленське кладовище. Під нього поклали землю, привезену з-під рідної хати Тараса.

10 березня 1989 року урочисто відкривали пам'ятний знак, що являє собою кам'яну брилу з викарбуваними на ній словами:

"Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте...

Здесь 12 марта 1861 года было первое захоронение великого поэта Украины Тараса Шевченко (11 мая 1861 г. его прах перевезли на Украину). Українське товариство Ленінграда (автор – скульптор Л. Колибаба)".

...У день відкриття була похмура погода, аж раптом виглянуло сонце і над присутніми закружляв білий голуб. І по цій події поет Микола Луків написав вірш:

Коли валун гранітний возлягав
На місце Кобзаревої могили,
Над ним тривожно голуб закружляв,
І з подиву присутні заніміли.
Скорбні квіти, траурні вінки
Благоговійна тиша овівала,
І, мов душа Тараса, крізь віки
Сліпучо-біла птаха трепетала.

Оренбурзький край. Бузулук. У місті Бузулук – останньому перед Оренбургом – Т. Шевченко і фельд'єгер підпоручик К. Віддер, який його супроводжував, зупинились на короткий нічний привал, щоб на світанку продовжити свою подорож, а вона вже підходила до кінця.

Меморіальна дошка в сучасному Бузулуку нагадує: "На пути к месту солдатской службы в июне 1847 г. в Бузулуке останавливался Т. Г. Шевченко".

Оренбург.

Ім'ям Тараса Шевченка в місті зветься вулиця й провулок, у краєзнавчому музеї є куточок, що розповідає про перебування Шевченка в Оренбурзькому краї, створено меморіальний музей – гауптвахту Тараса Шевченка.

В Оренбурзі немає пам'ятника Тарасу Шевченку, але перебування великого поета України в межах теперішньої Оренбурзької області відмічено пам'ятником йому в м. Орську та 11-ма меморіальними дошками.

Оренбург. 1989 р. Меморіальний музей – гауптвахта Тараса Шевченка.

У м. Оренбурзі встановлено 5 меморіальних дощок, присвячених Т. Г. Шевченку. Установлені вони на будинках, де доводилося бувати й жити Тарасу.

Одна з них – гранітна дошка з барельєфом поета в солдатському мундирі – встановлена на будинку середньої школи № 30, вул. Радянська, 24. Виконано її за ескізами Оренбурзького скульптора, заслуженого художника Росії Н. Петіної та викладача художнього училища О. Ємаєва.

Оренбург. 1989 р. Скульптор Н. Петина, архітектор і автор тексту Л. Большаков.

Під барельєфом слова: "В цокольном этаже здания, на главной гауптвахте Оренбурга в апреле – мае 1850 года содержался под арестом Тарас Шевченко». Автор тексту – відомий дослідник життя й творчості Т. Шевченка Л. Большаков.

Шевченка доставили сюди 23 квітня 1850 року після того, як за доносом прапорщика М. Ісаєва на квартирі поета в будинку штабс-капітана Герна було проведено обшук, який підтвердив порушення опальним рядовим височайшого вироку.

Меморіальну дошку встановлено на будинку № 3, вул. Радянська. На ній напис: "В это здание (ордонансгауз) 9 июня 1847 года был доставлен сосланный в Оренбургский край Т. Г. Шевченко".

Оренбург. 1939 р. Будинок, у якому жив Т. Шевченко (фото 1948 р.).

У 1939 році на рублених стінах дерев'яного будинку № 29, вул. 8 Березня, встановлена меморіальна мармурова дошка, на якій золотом написано: "В этом доме в 1847 и 1849–1850 годах часто бывал Тарас Шевченко". У цьому будинку, який зберігся до нашого часу, мешкав чиновник прикордонної комісії Ф. Лазаревський, до якого в 1847–1850 роках не раз приходив великий поет.

Інші меморіальні дошки встановлено: на вул. Козаківській, № 43, напис: "На этом месте стоял дом К. И. Герна, в котором в 1950 году жил и творил Тарас Шевченко"; на вул. Радянській, № 2, напис: "В период "Оренбургской зимы" 1849–1850 гг. в этом здании бывал и рисовал великий сын Украины Тарас Шевченко".

Соль-Ілецьк. Колись тут була фортеця Ілецька Защита, потім – місто Оренбурзької губернії, тепер це місто – районний центр Оренбурзької області. Шевченко був в Ілецькій Защиті восени 1850 року, коли його перевозили з Орської фортеці на нове місце заслання – в Новопетровське укріплення. Згадка про це місто є в повісті "Варнак".

В пам'ять про перебування українського поета тут встановлено меморіальну дошку з текстом: "В 1850 г. Илецкую Защиту посетил Т. Г. Шевченко".

Нєженка. Село, розташоване в 17 км від Оренбурга, було засноване у 1742 році як Нєженський форпост козаками Нєженського полку. Шевченко проїжджав тут і зупинявся декілька разів у 1847–1850 роках.

Про Нєженку є згадка в повісті "Близнецы". Від імені героя твору Шевченко розповів про свою поїздку в це село.

У селі встановлена меморіальна дошка з таким текстом: "В 1847 г. в Неженке побывал Т. Г. Шевченко".

Островна. Це село, нині Саракського району Оренбурзької області, розташоване в 57 км від Оренбурга, заснували 1813 р. переселенці-українці. Шевченко був тут у червні 1847 р., коли його переправляли з Оренбурга в Орську фортецю, у травні 1850 р., коли після арешту його

перевозили під конвоєм з Оренбурга в Орську фортецю, і восени 1850 р. – по дорозі з Орської фортеці на нове місце заслання, в Новопетровське укріплення.

Побачивши національну українську самобутність оренбурзького села, Шевченко заплакав, вона нагадала йому його чудову батьківщину. Про це він написав у повісті "Близнецы".

У селі встановлено меморіальну дошку з написом: "В июне 1847 г., следуя на солдатскую службу в Орскую крепость, в Островной побывал Т. Г. Шевченко".

Орськ. Тарас Шевченко прибув у фортецю 23 липня 1847 р. Вигляд Орської фортеці справив на нього гнітюче враження: брудні вулиці, старі дерев'яні будиночки, батальйонні казарми – довгі й вузенькі будівлі з невеличкими квадратними вікнами, в'язниця для арештантів.

Орськ. 1959 р.

В Орській фортеці поет провів 338 днів. Тут він написав більше 20 своїх творів, у тому числі "Думи мої", повісті "Варнак", "Чернець", "Близнецы". Незважаючи на заборону, не тільки писав, а й малював та вів щоденник.

Пам'ятник Тарасу Шевченкові, встановлений в Орську, є одним з найбільш цікавих у світовій скульптурній Шевченкіані.

Споруджений він на майдані в центральній частині міста. Автори пам'ятника – скульптор Л. Писаревський та архітектор М. Габелко. Матеріал – бронза, граніт.

В Орську встановлено також дві меморіальні дошки. Одна з них – на будинку музичного училища, що на майдані Б. Хмельницького, з написом: "Место солдатского плаца, на котором в 1847 – 1848 гг. проходил муштру Тарас Шевченко».

Друга дошка на – кінотеатрі "Октябрь", напис такий: "На этом месте находились казармы пятого линейного батальона Отдельного Оренбургского корпуса, где в 1847–1848 гг. томился Тарас Шевченко».

Саратов. Повертаючись із заслання пароплавом від Астрахані до Нижнього Новгорода, Шевченко 31 серпня і 1 вересня 1857 року був у Саратові, бачився тут з матір'ю М. Костомарова, подарував їй автограф поезії "Н. Костомарову".

Про це він записав у щоденнику й згадав у листі до М. Лазаревського 19 жовтня 1857 року.

У 1939 році на будинку, де жили Костомарови і де побував Шевченко, встановлено меморіальну дошку, а вулицю, на якій стоїть цей будинок, названо ім'ям поета.

Саратов. Будинок, у якому зупинявся Т. Шевченко, повертаючись із заслання, і на якому встановлено меморіальну дошку (фото 1954 р.).

Нижній Новгород. У Нижньому Новгороді Т. Шевченко опинився повертаючись із заслання восени 1857 року і був тут з 20 вересня по 8 березня 1858 року, бо йому заборонили жити в обох російських столицях.

Нижньогородський період був важливим етапом творчого шляху Шевченка. Тут він багато читав, малював, приводив у порядок написане раніше. У Нижньому написав поему "Неофіти" (1857 р.), триптих "Доля", "Муза", "Слава" та поему "Юродивий". Поет неодноразово відвідував місцевий театр, зав'язав багато знайомств серед нижньогородців. 8 березня 1858 року Шевченко виїхав до Москви.

Нижній Новгород. Будинок, у якому жив Т. Шевченко з 8 січня по 8 березня 1858 р. і на якому встановлена меморіальна дошка (фото. 1900 р.).

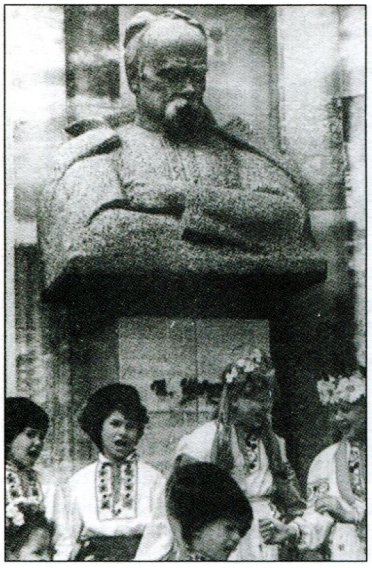

Краснодар. Єдиний на Кубані пам'ятник Т. Шевченку (знаходиться на розі вулиць Ставропольської та Шевченка). Матеріал – граніт.

Нижній Новгород. Будинок, де жив Т. Шевченко і на якому встановлена меморіальна дошка (фото 1956 р.).

У березні 2001 р. в Нижньому Новгороді на Будинку архітектора була встановлена меморіальна дошка на честь перебування в місті Тараса Шевченка. Будинок розташований на Набережній Жданова, 2, (колишній будинок П. Овсянникова, де в 1857 р. жив Т. Г. Шевченко).

Друга меморіальна дошка встановлена на будинку № 5 по вул. Фігнер, де в 1858 році Т. Шевченко жив у квартирі К. Шрейдерса.

Автономна Республіка Кабардино-Балкарія. На Суганському хребті, одному з бокових відрогів Великого Кавказу, в серпні 1939 року альпіністи з Дніпропетровська під керівництвом заслужених майстрів спорту Олександра Зюзіна та С. Тюленева здійснили сходження на гірську вершину малодослідженого Суганського хребта Центрального Кавказу, що сягає 4200 метрів, і найменували її на честь 125-річчя від дня народження Кобзаря піком Тараса Шевченка.

У 1964 році туди вирушила нова експедиція дніпропетровських альпіністів під керівництвом заслуженого тренера Олександра Зайдлера. Її метою було встановити там на честь 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка його погруддя.

Автор скульптури – художник-аматор, альпініст Владислав

Хромов. Інший альпініст, Ігор Іванченко, інженер-ливарник за фахом, відлив її з алюмінієвого сплаву на Південному машинобудівному заводі. Погруддя мало вагу майже 20 кілограмів.

На висоті 4200 метрів на п'єдесталі з підручного каміння спортсмени встановили погруддя з написом: "Великому Кобзарю – альпіністи Дніпропетровщини. 1964 рік". У пам'ятник заклали в поліетиленовій плівці примірник "Кобзаря" та пам'ятну записку – звернення до молоді майбутнього.

Кабардино-Балкарія. 1964 р. Вершина піка Шевченка Суганського хребта Центрального Кавказу.

Наступна експедиція до піка Шевченка була організована Дніпропетровською федерацією альпінізму у 1989 році, коли повсюдно відзначалося 175-річчя Кобзаревого дня народження. Це було перше зимове сходження на пік Т. Г. Шевченка. Розпочалося воно 24 лютого й завершилося 8 березня. Десять альпіністів з Прикарпаття і 18 з Дніпропетровщини піднялись на пік Т. Г. Шевченка. На вершині було закріплено металевий барельєф із зображенням Т. Шевченка, виконаний гуцульськими майстрами, у кам'яну піраміду вклали в спеціальній упаковці "Кобзар" з підписами всіх учасників сходження.

Останнім шляхом Кобзаря: пам'ятні знаки, встановлені в містах Серпухові, Тулі, Орлі, Кромах, Дмитровську, Упорої, Севську. 8 травня 1991 року було розпочато похід-реквієм тим маршрутом, яким 130 років тому везли труну з тілом великого українського поета, щоб, за його "Заповітом", поховати тіло в рідному краї.

Похід почався вранці 8 травня з Шевченкової меморіальної майстерні в Академії мистецтв. Його учасники пішки пішли до Смоленського кладовища, де біля каменя, покладеного на місці першого поховання Шевченка, була відслужена поминальна панахида.

Метою цього походу, організованого рядом культурних і громадських організацій, було пройти останньою дорогою Кобзаря від могили на Смоленському кладовищі в Петербурзі до могили на Чернечій горі в Каневі, долаючи шлях Москва – Серпухов – Тула – Орел – Кроми – Дмитровськ – Упорой – Севськ і далі містами й селами України.

Історико-етнографічна експедиція, яка пройшла з Москви до Канева, засвідчила знищення, зруйнування майже в кожному місті пам'ятників, пам'яток, пов'язаних з ім'ям Т. Шевченка. Тож і вирішено було всюди встановити, освятити верстові стовпи, знаки, меморіальні дошки, посипати їх землею з першої могили в Петербурзі, аби від цієї дороги надалі не віяло непам'яттю та руїною.

У місцях, де проходив похід, було встановлено пам'ятні знаки. Один з них – у Серпухові на роз'їзді головного шляху. Останній шлях Великого Кобзаря пройшов тут 10–11 травня 1861 року.

Пам'ятні знаки "Верстові стовпи" було поставлено в містах Тулі, Орлі, Кромах, Дмитровську, Упорої, Севську. У Кромах верстовий стовп встановлено біля церкви, на шляху до Дмитровська, в Упорої – на місці колишньої поштової станції; у Севську –останньому російському місті, де в 1861 році зупинялася похоронна процесія, – біля церкви Петра і Павла.

Омськ. Українці в місті Омську планують на території, прилеглій до будинку колишнього Жовтневого виконкому, посадити сквер і назвати його ім'ям Тараса Шевченка та спорудити в ньому пам'ятник великому поету – перший за Уралом. Для цього створений Омський крайовий громадський центр

Сургут. 2005 р.

ім. Т. Г. Шевченка, який збиратиме кошти. Автори проекту – скульптор О. Цимбал і архітектор Ю. Захаров.

Сам сквер пропонується розбити у вигляді української сорочки-вишиванки і збудувати в ньому два фонтани – один наповнити водою з Іртиша, другий – дніпровською водою.

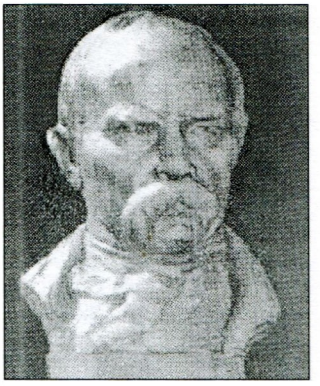

Бюст у с. Тарасівка Чесменського району Челябінської обл.

Розсош (Воронізька область). У Воронежі в березні 1997 року пройшов урочистий вечір і концерт, присвячений 185-річчю з дня народження Тараса Шевченка. Заходи проводились у рамках традиційних щорічних Шевченківських днів у Воронежі, які організовує воронізьке українське товариство "Перевесло". Незадовго до свята в Розсоші представниками делегацій двох сусідніх областей Росії й України (Воронізької і Луганської) був закладений камінь на місці майбутнього пам'ятника Тарасу, але до цього часу його не встановлено.

Явасі (Мордовія).

Погруддя Т. Шевченка, встановлене у школі мордовського селища Явасі, сприймається як символ витривалості українського народу, його здатності витримати будь-які випробування долі.

Колись тут знаходився табір політв'язнів під назвою Дубравлаг, у якому було чимало українців. Вони працювали на будівництві нової школи, яку планувалося зробити показовою на всю Мордовію.

Серед будівельників був і скульптор та архітектор Василь Турецький. Разом з іншими митцями-політв'язнями він розробляв ескізи художнього оформлення окремих частин майбутньої школи.

Між вікнами другого поверху проектом було передбачено встановити бюсти десятьох видатних учених, починаючи від Ломоносова.

І ось несподівано начальник управління мордовських таборів КГБ, українець родом, розпорядився серед них поставити й погруддя Т. Шевченка (це відбувалося 1954 року, тобто вже після смерті Сталіна, коли почав трохи слабнути жахливий ГУЛАГівський режим). Роботу було доручено В. Турецькому, а допомагав йому скульптор Німечек, який уже мав досвід створення образу Кобзаря.

Таким чином бюст Великого Кобзаря з'явився в далекій Мордовії.

РУМУНІЯ

1. Бухарест. 1999 р.

2. Негостіна 1993 р.

Бухарест.

Перший пам'ятник Т. Шевченку в Європі з'явився 1952 року в столиці Румунії, але у 1993 році в час становлення сучасної посткомуністичної Румунії його було по-варварському знищено невідомими особами.

Бухарест. 1952 р. Пам'ятник не зберігся. Зруйновано в 1993 р.

Бухарест. 1999 р.

Не можна сказати, що цей акт був направлений власне проти Т. Шевченка: після повалення режиму Чаушеску румуни намагалися позбутися всього, що нагадувало їм про Радянський Союз і комунізм. Постраждав і наш Тарас Григорович.

У зв'язку з цим до посольства Румунії в Україні звернулася Спілка письменників України з заявою, у якій було висловлено обурення актом вандалізму і сподівання, що в найближчому часі пам'ятник Великому Кобзареві буде відновлено.

Згодом український скульптор Г. Єршов створив нове погруддя Т. Шевченка, яке було подароване народові Румунії. Церемонія відкриття відновленого пам'ятника відбулася 20 березня 1999 року в парку "Херестрец", де зібралися сотні шанувальників поета з України та Румунії та офіційні представники обох країн.

У Румунії встановлено ще один пам'ятник Т. Шевченкові – в с. **Негостіна**, де компактно проживають українці.

Негостіна. 1993 р.

СЛОВАЧЧИНА

1. Братислава. 1990 р.
2. Пряшів. 1989 р.

Братислава. Погруддя Т. Шевченка тут установлене 1990 р. на Властенецькій площі міста в ареалі основної школи імені Тараса Шевченка.

Автори пам'ятника – словацький скульптор Олександр Бенце та архітектор Сергій Хома.

Пряшів. Пам'ятний знак з барельєфом Т. Г. Шевченка на фасаді будинку місцевої української школи й гімназії у цьому словацькому місті встановлено 1989 року з нагоди 175-річчя від дня народження великого поета. До відкриття було

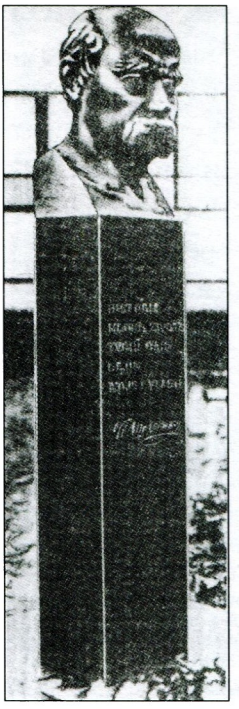

Братислава. 1990 р.

приурочено і вручення диплома міністерства освіти Словаччини про присвоєння Пряшівській українській школі імені Тараса Григоровича Шевченка.

Цей пам'ятний знак – подарунок Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном "Україна" – виконали київські майстри скульптор Олексій Редько та архітектор Володимир Смирнов.

Пряшів. 1989 р.

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

1. Клівленд. 1933 р.
2. Нью – Йорк. 1957 р. ("Союзівка").
3. Гантер.
4. Вашингтон. 1964 р.
5. Нью – Йорк. 1970 р. (Орров – Парк).
5. Трой.
7. Чикаго. 2001 р.
8. Пітсбург.
9. Керхонсон.

Клівленд.

Перший пам'ятник Т. Шевченку на американському континенті з'явився в 1933 році завдяки всесвітньо відомому українському скульптору Олександрові Архипенку. Він був перший, хто почав професійно вирішувати образ Шевченка у скульптурі української діаспори.

Шевченківська тема посідала у творчості Олександра Порфировича особливе місце, відмінне від основного річища його мистецьких пошуків.

Архипенко створив скульптурну Шевченкіану, до якої увійшли чотири його роботи – погруддя Шевченка, – кожна з яких по-своєму неповторна.

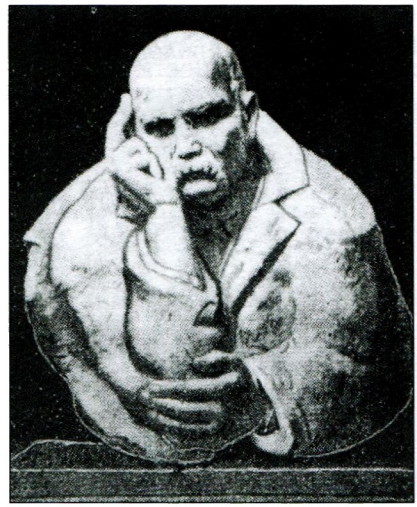

Клівленд. 1933 р. Бронза.

У першій з них, яка свого часу викликала багато дискусій, Шевченко зображений з бородою, яким він повертався із заслання; у лівій руці поет тримає рукописи. Нахилившись до глядача, він показує йому пальцем, куди прямувати – уперед!

Другий пам'ятник, закінчений у 1993 році, майстер назвав "Думи мої". Він являє собою скульптурний портрет Шевченка в пальті. Підперши голову рукою, поет весь у полоні своїх дум. Це лірична, надзвичайно вдала психологічна композиція.

Заходами української громади міста Клівленда (штат Огайо) погруддя було поставлене в так званому Українському Городі – частині парку, де різні національні групи мають пам'ятники своїм найвидатнішим культурним діячам.

Нью-Йорк. ("Союзівка"). 1957 р. Біля пам'ятника його автор, скульптор О. Архипенко.

Нью-Йорк ("Союзівка"). Погруддя Т. Шевченка О. Архипенко зробив і для пам'ятника, поставленого на "Союзівці" – просвітницько-відпочинковому центрі Українського народного союзу в Кетскільських горах, недалеко від Нью-Йорка. "Союзівку" часто називають "шматком України на американській землі". За перші 15 років від часу утворення центру в ньому закінчило курси українознавства 800 студентів, понад 1000 дітей перейшло через літні табори. Тут відбуваються концерти визначних митців із Європи, Південної Америки та Австралії. А 16 червня 1957 року в "Союзівці" відбулося відкриття пам'ятника Т. Шевченкові. Бронзове погруддя поета стоїть на високому гранітному підніжжі. Це другий пам'ятник Шевченкові в Сполучених Штатах Америки. На його відкритті було більш як десять тисяч народу, переважно українці з Американського континенту.

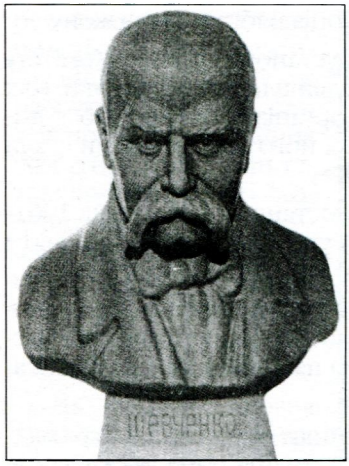

Гантер. 60-ті роки XX ст.

Гантер. Одна з робіт Олександра Архипенка – погруддя на невеликому постаменті з підписом "Шевченко" – на початку 60-х років постало пам'ятником у місті Гантері.

Це був третій пам'ятник Т. Шевченку в Сполучених Штатах Америки.

Вашингтон. Історія встановлення пам'ятника Т. Шевченкові в столиці США заслуговує окремої розповіді.

І якщо з нагоди його відкриття провідна американська преса, яка не дуже-то прихильно ставилась до українців, запевняла, що пам'ятник Шевченкові у

Вашингтоні є другою американською статуєю Свободи, це сталося завдяки великій роботі української діаспори, яка зуміла надати цій події державної ваги.

Перша думка про цей пам'ятник виникла й обговорювалась на сторінках газети "Свобода" ще в 1956 році, а з вересня цього ж року Культурна комісія Українського народного союзу (УНС) почала вивчати можливості спорудження пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні та порозуміння в цій справі з іншими організаціями.

8-го жовтня 1958 року Український народний союз надіслав листа до сенатора Джекобса Джевітаса з проханням про офіційну допомогу. У своїй відповіді сенатор пообіцяв поставити питання про пам'ятник перед Управлінням штату Колумбія, на території якого стоїть м. Вашингтон, та в Сенатській комісії цього штату, що й було зроблено, а 19 лютого 1959 року Джевітас виступав з цього питання у Сенаті США.

Наступного дня сьомий Конгрес американських українців у Вашингтоні постановив морально й матеріально підтримати законопроекти, спрямовані на відкриття у Вашингтоні пам'ятника Тарасові Шевченку. 16 травня 1959 року Рада директорів Українського конгресового комітету (УКК) сформувала організаційний комітет у справі пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні, із представниками від УКК, Української вільної академії наук у США, Наукового товариства ім. Шевченка та "Самопомочі".

31-го березня 1960 року підкомісія Конгресу США розглянула питання про пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні, а 2 квітня ця справа була темою телевізійної передачі. 31 серпня 1960 року резолюцію про пам'ятник одноголосно ухвалив Сенат США, 2-го вересня її підписав Президент США Дуайт Ейзенхауер, і резолюція набула сили закону.

16-го вересня 1960 року відбулись установчі збори Комітету пам'ятника Шевченкові. До його складу увійшли представники всіх американсько-українських центральних організацій. Головою комітету було обрано Романа Смаль-Стоцького, його заступниками стали Олександр Архімович та Лев Добрянський.

Новостворений комітет у спеціальній постанові проголосив 1961-й рік Шевченківським роком і закликав усі українські громади почати збирання коштів на побудову пам'ятника.

Для підготовки проектів пам'ятника Комітет створив Мистецьку комісію, яку очолював Святослав Гординський, а пізніше Григорій Костюк. Намічалося обмежитись конкурсом на пам'ятник серед українських митців діаспори.

В умовах конкурсу говорилося: "Бажанням широких кіл громадськості є, щоб Поет був зображений у свої молоді роки, до заслання 1847 року. Однак митці мають вільний вибір. Найважливіше завдання

скульпторів – знайти відповідну ідею пам'ятника, яка б по-мистецькому зобразила національне і вселюдське значення Шевченка".

На конкурс надійшло 17 проектів. Журі під головуванням архітектора Аполлінарія Осадца призначило першу нагороду проектові, автором якого був Леонід Молодожанин (Лео Мол); другу нагороду одержав проект роботи Андрія Дарагана, автора пам'ятника Т. Шевченку у Вінніпезі (Канада); третя премія не присуджувалась.

Проект Л. Молодожанина зображав Шевченка молодим, згідно з побажаннями в умовах конкурсу. Поет стоїть на постаменті в динамічній позі, немов звертаючись до глядачів із палкими словами. Позад нього проект передбачав величезну кам'яну плиту, поставлену вертикально, а на ній – рельєф, що зображає Прометея, згаданого Шевченком у поемі "Кавказ".

17-го квітня 1963 року урядова Мистецька комісія затвердила обраний журі проект Л. Молодожанина разом із поданим архітектором Радославом Жуком проектом оформлення місця, де мав стояти пам'ятник. Це місце було посвячене під пам'ятник в урочистій церемонії 21 вересня 1963 року. Церемонія викликала різку реакцію з боку газети "Вашингтон Пост", яка надрукувала кілька статей проти спорудження пам'ятника, згадавши також аргументи про "холодну війну", які ще раніше висунула радянська преса. Але виступи цієї газети не знайшли підтримки серед американської преси.

На початку червня 1964 року було закінчено роботи над монтуванням пам'ятника.

Вашингтон. 1964 р.

До спорудження монумента безпосередньо причетні президенти США 50–60-х років, які підтримали давнє прагнення українців спорудити пам'ятник Т. Г. Шевченкові в американській столиці.

Гаррі С. Трумен ще тоді, коли тривала дискусія про доцільність спорудження монумента, перебрав на себе обов'язки почесного голови Комітету пам'ятника Шевченкові. Дуайт Д. Ейзенхауер підписав схвалений Конгресом Закон про спорудження пам'ятника, а згодом відкрив його і виступив на урочистостях із цієї нагоди з емоційною промовою. Сприяв реалізації зведення пам'ятника Джон Ф. Кеннеді. Ліндон Б. Джонсон висловив своє ставлення до Кобзаря у спеціальному посланні, написаному з нагоди вмурування до підніжжя монумента Пропам'ятної грамоти – звернення до нащадків, у якому було закарбовано історію створення пам'ятника та списки людей, що підтримали ідею його спорудження щедрими пожертвами.

У 1984 році у Нью-Йорку вийшла книжка Антона Драгана "Шевченко у Вашингтоні", присвячена спорудженню пам'ятника та його відкриттю. Звідси й узяті слова президентів США про Кобзаря.

Джон Ф. Кеннеді: "Я радий, що можу додати свій голос до тих, що вшановують великого українського поета Тараса Шевченка. Ми вшановуємо його за великий вклад у культуру не тільки України, яку він так дуже любив і так промовисто описував, а й культуру світу. Його творчість є благородною частиною нашої історичної спадщин."

Ліндон Б. Джонсон: "Любов до українського поета цілком зрозуміла і гордість із його досягнень цілком виправдана. Прикметно, що тут, у столиці великої й вільної республіки, поставлено статую Шевченка, щоб вона усім живим і тим, хто прийде після нас, нагадувала про його велич.

Шевченко цілком заслуговує на почесті, якими оточується. Він був більше, як українцем – він був державним мужем і громадянином світу. Він був більше, як поетом – він був хоробрим войовником за волю. Його поезія – із народу й для народу. Вона подавала надію тим, що впадали у розпач, і спонукала до дії тих, хто без неї погодився б на рабство.

Коло Шевченкових слухачів було таке широке, а вплив був такий великий, що його слова знаходили читача й любов далеко поза кордонами рідної країни. Видання його поезій були такі вартісні, що кожна родина старалася найти дві книжки – Біблію і "Кобзар" Шевченка."

Відкриття пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні відбулося в суботу 27 червня 1964 року. Це було українське свято, на яке приїхали гості з Канади, Південної Америки, Європи і навіть з Австралії. Було багато молоді й дітей в уніформах своїх організацій, зі своїми прапорами, оркестрами. Сотні українських синьо-жовтих і американських зоряних прапорів.

О 10-й ранку стотисячний похід українців у столиці США на вшанування Кобзаря України почався коло пам'ятника Вашингтонові й закінчився коло пам'ятника Шевченкові. Колони йшли повз Білий Дім по Пенсільванія Авеню, а потім по 23-й вулиці до пам'ятника.

На свято прибули почесні гості: митрополит Української Православної Церкви Іван, митрополит Католицької Української Церкви Амврозій, кілька єпископів, президент УНР в екзилі доктор С. Вітвицький, 4 конгресмени, українські артисти та інші особи.

Перед відкриттям пам'ятника Д. Ейзенхауер сказав: "Дня 13-го, вересня 1960 року, коли підписом я перетворив на закон ухвалу, яка уповноважувала будову цього пам'ятника, сподівався, що ви влаштуєте урочистість відкриття, яка б відповідала величі Тараса Шевченка. Цей день настав, і ви прийшли тисячами з усіх частин Сполучених Штатів Америки; ви прийшли з Канади, з Латинської Америки і Європи та навіть далекої Австралії, щоб ушанувати пам'ять поета, який так промовисто висловив невмирущу рішучість людини боротися за волю та її незгасаючу віру в кінцеву перемогу. Цей поступ прихильників волі, щоб віддати салют українському героєві, перевершує мої сподівання.

Але його значення не перевершує моєї надії.

Шевченко зазнав урядових узурпацій за думки, які, він уважав, кожен повинен виносити сам за себе самого.

Коли він говорив про українську незалежність від російського колоніального правління, він ставив під загрозу свою власну волю. Коли ж він приєднався до братства, метою якого було встановлення республіканської форми влади в країнах Східної Європи, його було ув'язнено і заборонено писати й малювати, тобто висловлювати свої думки про волю.

Відкриваючи цей пам'ятник великому українському Поетові XIX століття, ми заохочуємо сьогоднішніх поетів в Україні, у Східній Європі, в усьому світі включати в їхні вірші прагнення людства до волі, до самовислову, до національної незалежності та до волі для всіх людей.

Якби Шевченко жив сьогодні, він був би у перших лавах цього великого змагання.

У тому самому часі, це не тільки на сьогодні, а й на всі грядущі часи, ми сьогодні презентуємо світові цю статую Тараса Шевченка, Кобзаря України та Борця за Волю, щоб увічнити віру людини в кінцеву перемогу волі".

Далі він цитував англійською мовою великі слова Шевченка, викарбувані на постаменті: "Коли діждемось Вашингтона з новим і праведним законом? А діждемось таки колись!". І лише згодом стало відомо, що вкрай заполізитована преса на батьківщині Шевченка розцінила

ці слова – так само, як і рельєф із прикутим до скелі Прометеєм – провокацією, що нібито кидала тінь на увесь цей пам'ятник, знецінювала його глибоку гуманну концепцію і виключала будь-яку згадку імені автора пам'ятника Молодожанина в українському радянському мистецтвознавстві й художній критиці.

Адміністрація штату Колумбія проголосила 27 червня – день відкриття пам'ятника – "Українським днем" і закликала все населення столиці США святкувати цей день вкупі з українцями.

Дуайт Ейзенхауер, 34-й Президент США, відкриває пам'ятник Т. Шевченкові у Вашингтоні 27-го червня 1964 року.

Сам пам'ятник, дещо змінений проти початкового проекту, складається з двох частин. Головна частина – бронзова постать поета на невисокому чотиригранному постаменті із сірого граніту. Йому 31 рік, у цьому віці була написана поема "Кавказ" (1845). Зодягнений за петербурзькою модою початку XIX століття. Висота Шевченкової постаті – 4,2 м. На постаменті викарбувана Шевченкова строфа: "Коли діждемось Вашингтона з новим і праведним законом? А діждемось таки колись!".

Спереду на постаменті простий напис: Тарас Шевченко – 1814–1861 – поет України. На зворотному боці – текст англійською мовою: "Присвячений визволенню, волі й незалежності всіх поневолених націй, цей пам'ятник Тарасові Шевченкові, українському поетові 19-го століття, борцеві за незалежність України та за волю всього людства, який під чужою російською імперіалістичною тиранією та колоніальним панування закликав до "нового й праведного закону Вашингтона", був відкритий 27 червня 1964 року. Цією історичною подією вшановано 150-річчя народження Шевченка. Пам'ятник був дозволений 86-м Конгресом Сполучених Штатів Америки 31 серпня 1960 року, а закон ч. 86–49 про дозвіл спорудити пам'ятник підписав 34-й президент Сполучених Штатів Америки Дуайт Д. Ейзенхауер 13 вересня 1960 року. Пам'ятник спорудили американці українського роду та їхні друзі".

Друга частина – велика плита світло-сірого граніту, поставлена руба трохи позаду й збоку від фундаменту з постаттю Шевченка. Спереду на ній вирізьблено прикутого до скелі Прометея, а на зворотному боці – англійський переклад рядків із Шевченкового "Кавказу":

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля,
І неситий не виоре
На дні моря поля.
Не скує душі живої
Ні слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.

Відкриття пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні і величезна кількість присутніх на ньому справили велике враження на американську пресу.

Як бачимо, творці пам'ятника підняли Шевченка понад націю, свідомо підкреслили вселюдське значення його творчості й діяльності. Сьогодні Шевченко із совісті української нації став совістю всього людства.

Нью-Йорк. (Орров-Парк).

У 1970 році Товариство дружби й культурних зв'язків із закордоном посилало до США делегацію, яка мала взяти участь у відкритті пам'ятника Тарасові Шевченку в Орров-парку – мальовничій місцевості поблизу Нью-Йорка, де знаходиться культурний центр української громади Америки.

Погруддя Т. Шевченка, виконане з бронзи, встановлене на високому гранітному постаменті. Автори пам'ятника – народний художник України, скульптор Василь Бородай та архітектор Анатолій Ігнащенко.

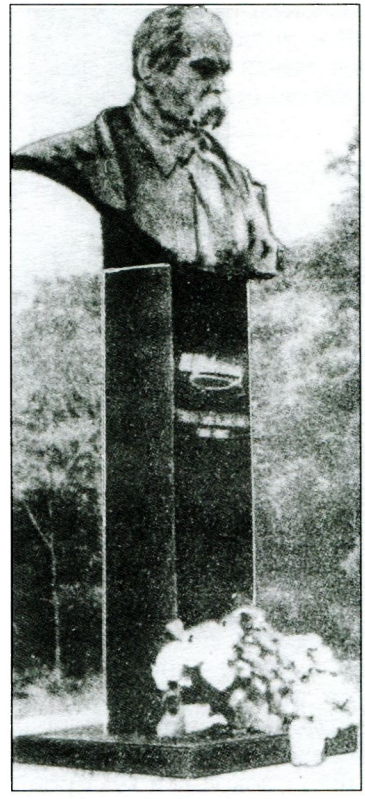

Нью-Йорк (Орров-Парк) 1970 р.

Пам'ятники Тарасу Шевченку встановлені також у містах **Трой** (штат Нью-Йорк), **Пітсбург** (штат Пенсільванія) та у 2001 році в **Чикаго.**

Сел. Керхонсон.

ТАДЖИКИСТАН

Душанбе. 1964 р.

Ім'я Шевченка було відоме в Туркестанському краї, до складу якого входила частина теперішнього Таджикистану, ще з 90-х років XIX століття завдяки українським селянам-переселенцям, які прибули сюди в цей час. На сторінках газет "Туркестанские ведомости", "Туркестанский курьер" та інших друкувались матеріали про українського поета, зокрема в 1911 році – стаття К. Тимаєва "50 лет со дня кончины Тараса Шевченко". Українські театральні трупи, що гастролювали в містах Туркестану, ставили "Назара Стодолю" та "Катерину".

До 125-річчя з дня народження Т. Шевченка у 1939 році, Президія Верховної Ради Таджицької РСР присвоїла ім'я українського поета Душанбінському педагогічному інституту. А в 1964 році, до 150-річчя з дня народження, поруч з інститутом установлено погруддя Т. Шевченка на алеї поруч з іншими видатними діячами науки, літератури й мистецтва.

ТУРКМЕНІСТАН

Ашхабад. 1972 р.

У 1884 році з України в Ашхабад і гірські райони було переселено 17 сімей для охорони кордону з Іраном. Трохи пізніше в районі міста Серхетабата (колишня Кушка) виникло три українських села, які існують і зараз. Під час Другої світової війни до Ашхабаду була евакуйована кіностудія імені О. Довженка, Одеський і Харківський університети. Чи особливість національного характеру тому причиною, чи клімат, але українці прижились у Туркменістані, стали складовою частиною його народу. Майже всі вони знають туркменську мову.

Ашхабад. 1925 р. Відкриття пам'ятника Т. Шевченку (автор невідомий).

Де проживали українці, там знали й Т. Шевченка. Ще в 1894 році в Ашхабаді було опубліковано статтю А. Родзевича "Тарас Шевченко в Закаспийском крае". У 1939-му – видано "Кобзар" туркменською мовою. А перший пам'ятник Т. Шевченку в Ашхабаді було відкрито ще в 1925 році.

Але проіснував він недовго, оскільки був виготовлений з нетривкого матеріалу – гіпсу.

У 1972 році в столиці Туркменістану споруджено другий пам'ятник Кобзареві. Урочисте його відкриття відбулося в дні Тижня української літератури й мистецтва в Туркменії.

Автори пам'ятника – скульптор М. Лисенко, архітектори А. Ігнащенко та А. Ахметов.

Ашхабад. 1972 р.

УГОРЩИНА

Залаегерсег. 1981 р.

Будапешт. 2007 р.

Залаегерсег (область Зала).

У 1981 році, в рік 120-річчя з дня смерті Шевченка, українською громадою міста було встановлено пам'ятник Т. Шевченку. Погруддя поета подарували херсонці, яких багато років зв'язує дружба з жителями цього міста.

Автор пам'ятника – херсонський скульптор Іван Білокур.

Залаегерсег. 1981 р.

Будапешт.

Відкриття пам'ятника Т. Шевченкові в угорській столиці відбулося у липні 2007 р. Проект розробив професор Львівської національної академії мистецтв І. Микитюк. Пам'ятник зроблено у вигляді бронзової сидячої фігури, виготовленої в реалістичній манері. Висота пам'ятника від фундаменту до маківки – приблизно три метри. Матеріал – бронза, граніт.

Будапешт,
11 липня 2007 р.

УЗБЕКИСТАН

Ташкент. 2002 р.

В узбецькій пресі вперше ім'я Шевченка згадано 1914 р., коли відзначалося 100-річчя з дня його народження. В газеті "Садон Фаргона" ("Голос Фергани", 10.III.1914 р.) опубліковано вірш Шевченка "Добро, у кого є господа" в перекладі І. Даврона.

У 1939 році, коли урочисто відзначали 125-річчя з дня народження поета, було видано Шевченків "Кобзар" узбецькою мовою і названо ім'ям Шевченка одну з вулиць Ташкента.

А в 2002 році в Ташкенті було встановлено пам'ятник Великому Кобзареві роботи скульптора Л. Рябцева. Постать Тараса виконана в бронзі, постамент – із граніту.

Ташкент. 2002 р.
Під час відкриття пам'ятника.

ФРАНЦІЯ

1. Париж. 1978 р.

2. Тулуза. 1971 р.

3. Шалетт-сюр-Люен. 1974 р.

Париж. У самому центрі Парижа, на бульварі Сен Жермен, який перехрещується з вулицею Сен-Пер, неподалік від Лувра, собору Нотр-Дам, Ейфелевої вежі та інших всесвітньо відомих визначних місць французької столиці є скромний триповерховий будинок, огороджений чавунним прозорим парканчиком, за яким у невеликому подвір'ї, попід самою стіною будинку, стоїть погруддя Кобзаря – одне з трьох, поставлених на французькій землі. Над парканом – табличка з написом: "Сквер Тараса Шевченка".

Це один із значних осередків українства в Парижі. Сюди, до греко-католицької церкви Святого Володимира Великого, постійно приходять віруючі з усього міста і його околиць.

У 1963 році українська громада попросила у влади Парижа дозволу назвати сквер перед церквою іменем Тараса Шевченка. Було вирішено

Париж. 1978 р.

поставити тут його погруддя. Замовлення виконав відомий усьому світові скульптор Олександр Архипенко.

Проте бюст Шевченка встановили інший, який належить київському скульпторові Михайлові Лисенку.

Коли в радянській Україні дізналися про задум громади, то звідти швиденько привезли бронзове погруддя Шевченка і влаштували церемонію його відкриття – це відбулося у 1978 році.

Церемонія носила суто офіційний характер, з традиційними словами про "дружбу двох народів", усі виступи представників радянської сторони виголошувались російською мовою.

Дехто потім із діаспори казав, що, мовляв, не треба нам того Шевченка, але потім потроху призвичаїлись... А та робота О. Архипенка й досі зберігається в Парижі в родині одного з його українських знайомих, якому він її свого часу передав.

Тулуза. 1971 р.

Тулуза. Старанням українців, які живуть у французькому місті Тулуза, міська рада вирішила назвати одну з вулиць у новій дільниці Тулузи вулицею Києва – "рю де Київ" і дозволила поставити при ній пам'ятник Шевченкові. Його українці мали збудувати власними коштами.

Пам'ятник Тарасові Шевченку відкрито 5 вересня 1971 року. Його створив французький скульптор А. Алас. Матеріал – камінь.

Шалетт-сюр-Луен (департамент Луаре).

Погруддя поета роботи скульптора Олександра Скобликова подаровано місту Дніпровським районом м. Києва, побратимом Шалетт-сюр-Луена. Пам'ятник установлено в жовтні 1974 року. Матеріал: погруддя з бронзи, постамент із граніту. Архітектор О. Малиновський.

Шалет-Сюр-Луен. 1974 р.

ЧЕХІЯ

1. Прага. 1964 р.
2. Карлові Вари. 1964 р.

Україну з Чехією зв'язує багато ниток співробітництва у всіх сферах життя. Добросусідські взаємовідносини склалися ще в XIX столітті, розвивалися вони й пізніше.

У Чехії знаходили притулок наші емігранти, які змушені були залишати свою батьківщину, утікаючи від переслідувань тоталітарних режимів.

Прага. Матеріали про Т. Шевченка друкували журнали й газети ще за його життя. Твори Шевченка "Гайдамаки", "Єретик", "І мертвим, і живим..." у перекладах чеських письменників видавались окремими книжками. Популярність Шевченка в Чехії настільки велика, що статті

про нього з'явились у чеській енциклопедії ще в 1872 році.

Сучасна чеська критика відзначає, що у світовому письменстві нема творів, де б із такою художньою силою та психологічною глибиною було возвеличено образи визначних чеських патріотів Я. Гуса і П. Шафарика, як це зробив Шевченко.

У 1964 році в пам'ять про нашого великого поета і на честь 150-річчя з дня його народження на Опеталовій вулиці в Празі на будинку колишньої друкарні, де 1876 р. видано "Кобзар" Т. Шевченка, встановлено меморіальну дошку. Текст: "Тут вийшов Тараса Шевченка не цензурований "Кобзар".

Карлові Вари. Тут у 1964 році встановлено погруддя Т. Г. Шевченка.

ЮГОСЛАВІЯ

Нови Сад.

Пам'ятник Тарасу Шевченку ще за часів Радянського Союзу споруджено в столиці Воєводини – місті Нови Сад. Міська влада дала дозвіл на встановлення пам'ятника великому українському поету на високому березі Дніпра, на майдані перед входом у Новосадський університет.

З ініціативою спорудження пам'ятника виступили Союз русинів і українців Югославії.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Волиняк П. І утвердився ти, наш Кобзарю, в світі! (Про пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні). – Торонто, 1975.
2. Волиняк П. Пам'ятник Тарасові Шевченкові у Канаді. – Торонто, 1975.
3. Драган А. Будеш, батьку, панувати (До історії пам'ятника у Вашингтоні). – Шевченківський альманах Українського Народного Союзу. – Нью-Йорк, 1964.
4. Драган А. Шевченко у Вашингтоні. (До історії пам'ятника Кобзареві України у столиці Америки). – Нью-Йорк, вид. "Свобода". 1984.
5. Павловський В. Шевченко в пам'ятниках. – Українська Вільна Академія Наук у США. – Нью-Йорк, 1966.
6. Качан О. Як відкривали пам'ятник у Вашингтоні. – Нью-Йорк, журн. "Крилаті", 1977.
7. Качан О. Пам'ятник Кобзареві у Парагваї. – Нью-Йорк, журн. "Крилаті", 1977.
8. Малюца А. Портрет Шевченка у творчості Архипенка. (Збірник-альманах на 1961 рік). – Джерсі Сіті, вид. "Свобода", 1960.
9. Батькові Тарасові – Батько союз. Календар-альманах. – Вид. "Свобода", (Український Народний Союз). Нью – Йорк, 1989.
10. Кравчук П. Тарас Шевченко в Канаді. – К., Держлітвидав, 1961.
11. Жук С. Портрет Т. Шевченка в скульптурі. Шевченко та його доба. – Матеріали Шевченківської конференції, 1946. Збірник І. (Українська Вільна Академія Наук). – Аутсбург, 1947.
12. Музей – меморіальний комплекс Т. Г. Шевченка. – Алма-Ата, изд. "Онер", 1987.
13. Ольшаков Л. "Оренбургская шевченковская экциклопедия. – Оренбург, изд. "Димур", 1977.
14. Степовик Д. Лео Мол. – Київ, "Мистецтво",1995."
15. Костенко А., Умирбаев Е. "Оживут степи..." – Алма-Ата, изд. "Онер", 1984.
16. Моренец Н. Шевченко в Петербурге. – Ленинград, "Лениздат", 1960.
17. Шевченківський словник. У 2-х томах. – Київ, 1978.
18. Останнім шляхом Кобзаря. – Київ, "Український літопис",1994.
19. Солоненко І., Рубальський С. Пам'ятник великому Кобзареві у Москві з Жежелівського граніту. Київ, "Будівельник",1966.
20. Шевченків край. Упорядник Лідія Орел. Київ, Український центр народної культури "Музей Івана Гончара", 2005.
21. Косюк І. Тарасова верба. "Промінь". 10.03.1990 р.
22. Квас В. Шевченківський значок "Союзівки". – "Дрогобицький колекціонер", 2001.
23. Кобзарь вернется на берега Невы. – "Экономика и время", 13.11.2000.
24. Степовик Д. Бронзовий родовід генія. – "Культура і життя", 4.03.1990.
25. Білоус Г. Дарувала йому безсмертя... – "Літературна Україна", 11.03.2004.
26. Конєва Я. Дивовижний пам'ятник Т. Шевченку. – "Рух". Квітень, 2002.
27. Пелих С. Зодчий дух Кобзаря в Мінську. – "Літературна Україна". 8.05.2002 р.
28. Гей В. Прийшов Кобзар на свій бульвар у Бресті. – "Літературна Україна", 5.09.2002.
29. Рябченко С. На захмарній вершині. – "Вісті з України", №1. Січень 1989.
30. Данилів М. Нашого цвіту..." – Літературна Україна", 15.04.1999.
31. Боков А. Каспій, місто Шевченко. – "Знання та праця", №12. Київ, 1989.
32. Я. Курус. У вінок шани Кобзареві. – "Прикарпатська правда", 5.05.1989 р.
33. Маринин С. Обнажив головы, пели «Заповит». – «Вечерний Ленинград», 10.03.1989 г.
34. Ковач Ф. Нам треба мудрості Шевченка у Словах і ділах наших. – «Вісті з України», №44, 1989.
35. Чайковська К. І будуть люди на землі. – «Дніпрова зірка», 4.12.1991.
36. Местер М. Шевченко в Бельцях. "Майн штетелэ Бэльц", 15.10.2004 р.
37. Балабко О. Шевченкова мова у Вічному місті. – «Вечірній Київ», 12.11.2004.

ЗМІСТ

Передмова 3
Австралія 4
Азербайджан 5
Аргентина 6
Білорусь 8
Бразилія 11
Вірменія 13
Греція 14
Грузія 14
Естонія 16
Італія 16
Казахстан 18
Канада 23
Киргизія 27
Куба 27
Литва 28
Молдова 28
Парагвай 29
Польща 30
Росія 32
Румунія 48
Словаччина 49
Сполучені Штати Америки 50
Таджикистан 58
Туркменістан 59
Угорщина 61
Узбекистан 62
Франція 62
Чехія 64
Югославія 65

Популярне видання

СКУЛЬПТУРНА ШЕВЧЕНКІАНА

Видання здійснене за підтримки
Всеукраїнської громадської організації
"Клуб імені Євгена Чикаленка"

Микола Семенюк

Підп. до друку 20.10.07. Формат 60x84, 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура GaramondC.
Ум. др. арк. 4,55. Обл-вид. арк. 5,46.
Замовлення 185.
Надруковано ТОВ "Перфект Стайл"

Згн 00кол

[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] на [illegible]
[illegible]
[illegible] на [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ? [illegible] місяць, [illegible] два [illegible]
[illegible] в'язнику [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] хотів [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] : де [illegible] ? – На [illegible] !
[illegible]

[illegible]
[illegible] „ мишка [illegible]
[illegible] „ мишка [illegible] „
в'язнику, [illegible] шкода!
[illegible] мишка [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] мишка
[illegible] мишка [illegible]
[illegible] в'язнику [illegible]
[illegible]
[illegible] мишка [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]